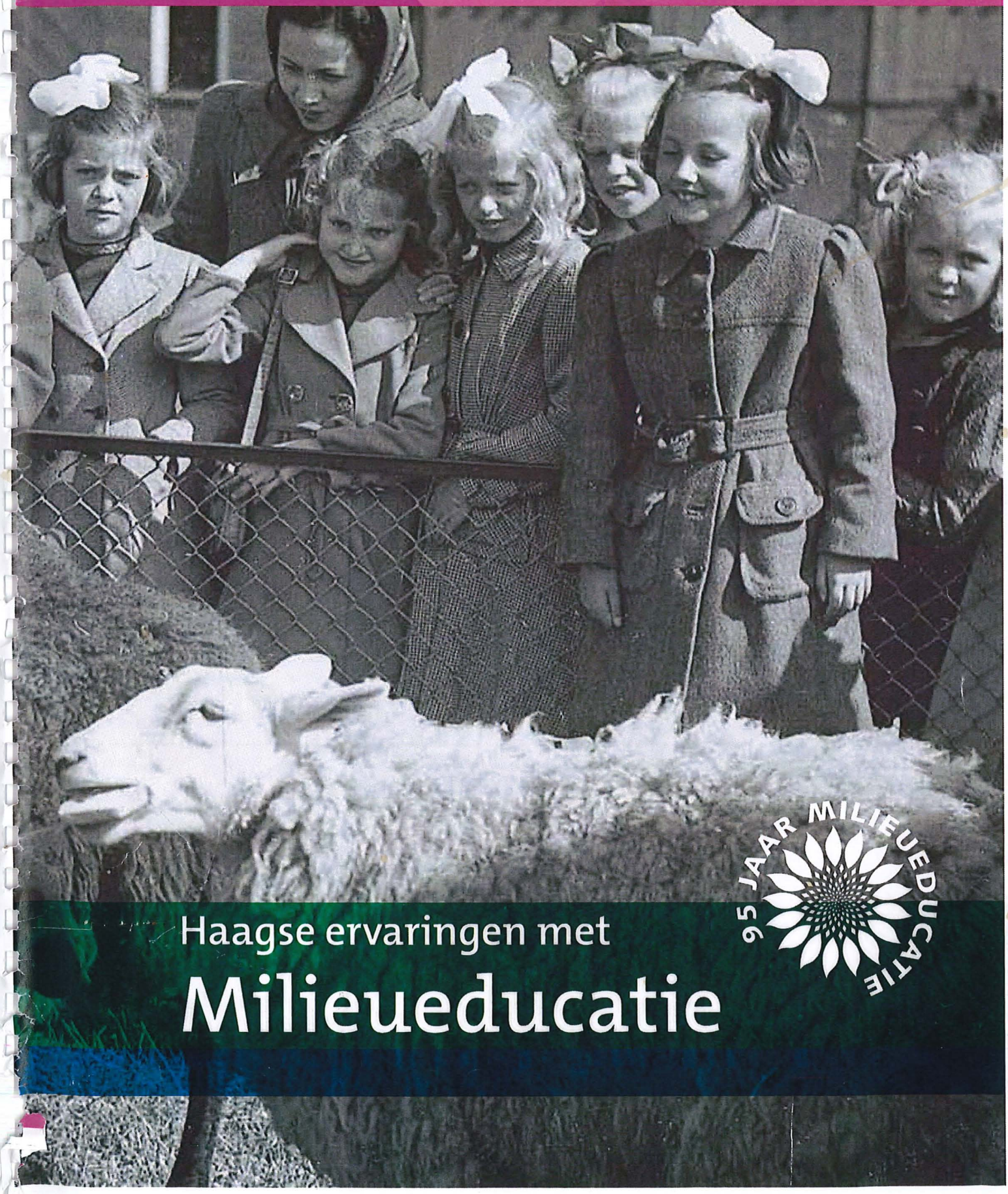
Den Haag

VREDE EN RECHT

95 JAAR MILIEUEDUCATIE

Haagse ervaringen met Milieueducatie

Haagse ervaringen met

Milieueducatie

Inhoud

Mijn ervaring met...

4 - Schooltuinen
20 - Lessen
24 - Stadsboerderij
28 - School in Bos
30 - Buurttuinieren
32 - Natuurbeleving

36 - Van binnenuit
Verhalen van oud-medewerkers

42 - Historie

Voorwoord

Voor de gemeente Den Haag is duurzaamheid en de zorg voor natuur en milieu heel belangrijk. Duurzaamheid staat voor kwaliteit van leven, nadenken over de toekomst en voor respect voor de natuur, het milieu en je omgeving. Natuur- en milieueducatie wordt ingezet om zoveel mogelijk Hagenaars hiervan bewust te maken. Aandacht voor duurzaamheid draagt bij aan het latere gedrag van mensen als het gaat om respect voor natuur, milieu en leefomgeving. Het is en blijft daarom belangrijk dat we hier aandacht aan blijven besteden.

Voor u ligt een boek dat uitgegeven is in het kader van 95 jaar Milieueducatie in Den Haag. Door de jaren heen hebben generaties Hagenaars ervaringen opgedaan die vaak een onuitwisbare indruk gemaakt hebben. In januari 1919 nam de gemeente Den Haag het beheer van de eerste schooltuin op zich. Nu, 95 jaar later, zijn er naast schooltuinen, ook stadsboerderijen, milieueducatieve centra met activiteiten voor basis- en voortgezet onderwijs, voor buitenschoolse opvangen, volwasseneducatie, Haagse Natuurverkenners en School in Bos.
Welke indruk die ervaringen gemaakt hebben en wat het bij Hagenaars blijvend veranderd heeft, kunt u lezen in dit boek. Alle verhalen komen van Hagenaars zelf en zijn dus ervaringen uit eerste hand. Ervaringen die tot de verbeelding spreken, soms hartverwarmend zijn.
Beleef het mee, terug in de tijd, tijdens het lezen van dit boek.

***Joris Wijsmuller** | wethouder stadsontwikkeling, wonen, duurzaamheid en cultuur*

Mijn ervaring met...

Schooltuinen

Sterrenkers

Mijn herinneringen aan het tuinieren zijn zeer positief. We gingen lopend naar de schooltuintjes en dan was je weer lekker buiten en niet in de schoolbankjes. We hadden leuke en inspirerende juffen en meesters die ons de liefde voor het zelf kweken van groenten bijbrachten. Mijn moeder was, in mijn beleving ook altijd erg blij met de meegebrachte goederen. Ik mocht dan zelf helpen bij het koken en wat is er leuker dan koken met de spullen die je zelf 'gemaakt' hebt!
Sterrenkers werd minder enthousiast ontvangen. Mijn (2) broers en ouders lustten het niet en dan moest ik het allemaal opeten en ook ik was niet echt een liefhebber. Het leukste was dat je je eigen initialen mocht zaaien 'RN'. Nog leuker was het natuurlijk als het ging groeien en je duidelijk de R en de N kon onderscheiden. Maar ja dan moest ik het ook mee nemen naar huis.

Later heb ik zelf een volkstuintje gehad, dus ook later had ik nog plezier van het geleerde van jaren geleden.

RIA NIEUWENHUIZEN

Tuinier aan De Mient

Gefeliciteerd met het jubileum.
Ik was 'tuinier' in de jaren 50. Als 9 jarige leerling van de openbare lagere school *Catharina van Rennes*, toen tijdelijk gevestigd aan de Mient 275.
Ik heb 2 jaar een schooltuin gehad op de smalle strook grond tussen de Mient (met tramlijn 5) en de Begraafplaats Oud Eik en Duinen.
Het seizoen begon steeds met zijn allen tegelijk 'paadjes trappen' en je initialen inzaaien met sterrenkers. Snel resultaat. Daarna uiteraard veel brandnetels wieden tussen de prinsesseboontjes, kool en vooral veel aardappelen.
Ik tuinier nog steeds hier in Voorburg.

Ook goede herinneringen aan de tuin- en natuurlessen (over ratten en over vogels) in de gebouwtjes tussen de schooltuinen bij de Mient, hoek Kornoeljestraat (vlak bij het Minang Kabau-huis, wat daar toen ook een periode stond). Die lessen vulden goed de lessen in de Hemsterhuisstraat aan.

Helaas heb ik geen foto's of een diploma in mijn archief meer kunnen vinden. Wel nog een enkel exemplaar van het maandblad uit 1953. Leerzame stof.

RUUD DE ZWART

Warme herinnering

Toen ik de 'schooltuintjes'-leeftijd had, woonden wij in Spoorwijk. Mijn vader, die getraumatiseerd en mindervalide was door de oorlog, was destijds tewerkgesteld bij de GSW, als 'baas' op de school- en kindertuinen aan de Laakweg. Ik heb daar hele mooie herinneringen aan. Het leek wel of de zomers toen heel lang en warm waren. Omdat wij geen geld hadden om op vakantie te gaan, bracht ik veel tijd door bij mijn vader op de tuin. Hier werd mijn liefde gewekt voor het tuinieren. De heerlijke geuren en kleuren, de bijzondere stilte, onderbroken door het gezoem van insecten. Bij regen zat ik in de schaftkeet, tezamen met mijn vaders collega's die allen in bepaalde mate verstandelijk gehandicapt waren. Ik heb heel veel plezier met ze gehad. De zolder, vol met uien en appels, was ook een heel leuk speelterrein. Soms mocht er een vriendinnetje mee en dat was natuurlijk heerlijk.
Toppunt van heerlijkheid: als de kinderboerderij kwam. Voor zover ik mij goed herinner, kwamen de beesten van de boerderij aan de Twickelstraat. Ik was bijzonder trots, dat ik - als enige - binnen de hekken mocht en de kalfjes de fles mocht geven, terwijl de schoolkinderen jaloers toekeken.

En natuurlijk had ik ook een tuintje. Vol met groenten en bloemen. Ik deed erg mijn best, maar kon niet zo prachtig egaal harken als mijn vader. En het 'paadjestrappen' deed hij voor mij. Dank zij de hulp van mijn vader, kreeg ik een 9(!) voor mijn tuintje en natuurlijk het plantje mee aan het eind van het seizoen.

In onze echte arme perioden aten wij veel groenten van de tuin. Soms zonder iets erbij. Ik kan mij herinneren een paar weken lang sperziebonen gegeten te hebben, zonder aardappels of vlees, soms met wat slasaus. Gek genoeg is dat geenszins een slechte herinnering. In een liefdevolle en veilige omgeving gedijt een kind echt wel op sperziebonen en natuurlijk elke dag een appeltje. En altijd prachtige veldboeketten in huis.
Kortom: warme herinneringen aan de schooltuin, waar volgens mij de basis is gelegd voor een heerlijke hobby: tuinieren in onze siertuin én moestuin.

JOEKE HOUWAARD

Joeke met haar ouders op de schooltuin aan de Laakweg

Dries Verbruggen

Mijn Schooltuintijd beknopt weergegeven!

Op mijn 8ste jaar ben ik naar de schooltuinen gegaan aan de van Adelheidsstraat te Den Haag
De tuinen waren gelegen op de grens van Voorburg - Den Haag, waar nu de Utrechtse baan en grote kantoorpanden zijn verrezen. De Blauwe Tram reed in het midden van de Adelheidsstraat en sloeg linksaf naar het Schenkviaduct en ging onder het viaduct door naar Scheveningen, langs het hertenkamp enz. Op het schooltuinencomplex stond een houten gebouw met kweekkasten in de kleuren groen en wit. Dat was van de gemeente.

Er was een oproep gekomen wie zou er op de schooltuinen willen? Het moest echt serieus zijn, er werd altijd een presentielijst afgewerkt in den beginne.
Als het seizoen begon moesten we altijd eerst de paden gaan trappen in grote lijnen, echt met kaplaarzen aan. Het kon nogal eens drassig zijn. Tussen de hoofdpaden werd dan de tuinindeling gemaakt (bedden noemden ze dat), bloemenbed groentebed en aardappelenbed.

We begonnen eerst met goed te harken, de stenen en eventuele rommel eruit halen. Het eerste was de sterrenkers zaaien dat waren altijd je voornaam- en achternaamletter, in dit geval 'DV' en zijstrepen. Dat was ook altijd het eerste wat je oogstte en meenam naar huis om op je brood op te eten. Radijs werd ingezaaid en nu ga ik zo'n beetje alles noemen wat we verbouwden het hele seizoen: spinazie, bietjes, wortelen, rodekool, bloemkool, sla, andijvie knolraap, sperziebonen, snijbonen (moesten we rechte boomstokken langs zetten), rabarber (dat was een vaste plant die moesten we altijd planten en eerst kloven), boerenkool en daarnaast was er altijd een bed voor de aardappelen. Dit werd van tevoren bepaald waar dat bed kwam. Het mocht nooit op dezelfde plek komen als het jaar ervoor i.v.m. met een 'ziekte'. We hadden ook een bloemenbed met allerlei bloemen. Er was altijd een lupineplant, die stond altijd als eerste op de hoek. Dan kon je zien waar het volgende tuintje begon, was ook erg dominant.

We zaaiden van alles, ook bolletjes, asters, afrikaantjes, gladiolen, violen, geraniums, slaapmutsjes, duizendschoon, petunia's, Oost-Indische kers en nog veel meer. Ik ben er een paar kwijt.
De eerste meester die we hadden was meneer de Haan. Vier jaar heb ik de heer Kerkhof gehad, die reed op een scooter, een Heinkel. Ik had een hele fijne band opgebouwd met de heer Kerkhof. Ik was er iedere dag op zijn verzoek. Ik heb heel veel plezier gehad en echt veel geleerd. Ik was zijn 'rechterhand' zei hij altijd. Ik hielp hem ook altijd met alles opruimen en later met uitzetten met een meetlint en grote kluwen touw op een stok. Zo werden ook de paden getrapt.

We kregen altijd controle en kregen een cijfer of er goed geharkt was en of al het onkruid weg was.
Ik heb in totaal 5 diploma's behaald (1954-1955-1956-1957-1958) en nog in mijn bezit. Het was ook een heel andere tijd. Er werd niets moedwillig stuk gemaakt en er werd ook geluisterd en niets van elkaar gestolen. We waren ook erg trots als we de verbouwde groenten mee naar huis namen. Ook de bloemen mochten uitgedund worden en meegenomen worden. Veelal gingen die naar mijn oma, die woonde een paar straten verder. Ook de geoogste aardappelen gingen in een jutezak mee naar huis op de step of fiets.

Ik weet niet meer of dat mijn moeder iets moest betalen. Ik kan het haar ook niet meer vragen.
Ik heb het vreselijk naar mijn zin gehad in die periode. Ik kwam uit een arbeiders gezin en had vier zusjes, die ook enkele jaren daar vertoeft hebben. Alleen niet zo fanatiek als ik was, maar ook geen les oversloegen. Dat kwam denk ik voort uit onze opvoeding.
Ik heb er een hele fijne tijd doorgebracht. Ik zal niet weten of het tegenwoordig ook nog zo kan. Ik denk het niet. Die leeftijdsgroep heeft het veel te druk met hun mobiel en spelletjes.

DRIES VERBRUGGEN

Tuinieren is mijn Hobby

Ja Tuinieren en zelf een beetje groenten kweken, doe ik graag, wat is er niet leuker, en lekker, om je eigen gekweekte andijvie, tomaten, e.a te eten

Het Tuinieren begon al toen ik nog op de lagere school zat, ik was een jaar of elf. We de jongens en meisjes van onze klas, kregen een eigen stukje grond, een „bedje" noem je dat, het lag op de Erasmus Weg, ongeveer waar de Brand-Weer Kazerne was

Ik weet nog hoe ik van de Stortenbeker straat naar de Erasmus weg liep. Het was een behoorlijk end lopen, er stonden toen niet veel huizen, die moesten nog gebouwd worden

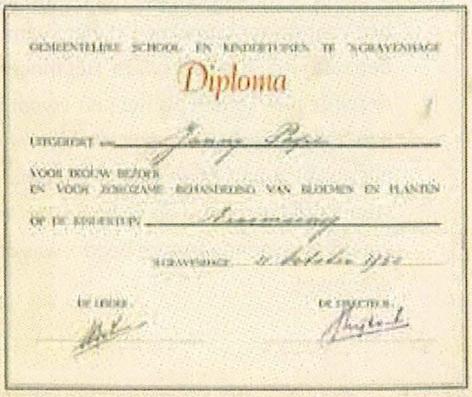
De meester herinner ik nog, hij droeg een bruin jasje en blauwe broek, en als ik het goed heb klompen

Nu, vierenzestig jaar later is in de Tuin Werken, nog steeds leuk om te doen.

Voor de buren plant ik Pompoen, Rabarber, Tomaat, bonen e.a, waar ze blij mee zijn

Ik hoop dat het zo nog jaren doorgaat

groetjes Janny

GEMEENTELIJKE SCHOOL- EN KINDERTUINEN TE 'S-GRAVENHAGE

Diploma

UITGEREIKT aan Janny Pape

VOOR BIJZONDERE BEKWAAMHEID EN VOORBEELDIGE BEHANDELING VAN BLOEMEN EN PLANTEN OP DE KINDERTUIN

's-GRAVENHAGE 2 October 1930

DE LEIDER DE DIRECTEUR

JANNY PAPE

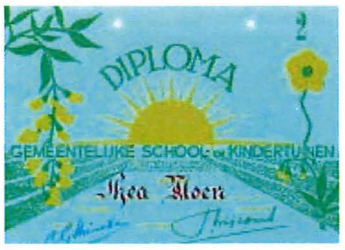
Wormen en boktorren

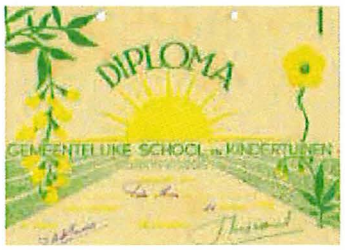
Een fatsoenlijke kopie maken is niet te doen... want het ding is veel te lang, uit 1974. Toen was ik 10. Wij woonden 1 hoog dus hadden geen tuin en dan is een eigen tuintje wel ineens wennen. Maar het was wel erg leuk, je eigen radijsjes, worteltjes, bloemen. Alleen die wormen hè, pissenbedden, torren.... het bleef schrikken als je er één zag. Ik herinner me een les over boktorren... enorme beesten, ik gruwel(de) ervan. Evengoed was het leerzaam en leuk en was het een welkom uitje.

MARGJE VAN DER LEEUW

Schooltuindiploma's

Wat een leuk initiatief, herinneringen ophalen aan de schooltuinen! Ook mijn broers en ik hebben een schooltuin gehad. Niet alle diploma's zijn meer terug te vinden, maar wel een deel van onze diploma's. Vast niet de oudste, maar toch wel een beetje bijzonder, drie kinderen uit één familie die meer dan 50 jaar later nog een schooltuindiploma kunnen tonen!

Een paar herinneringen:

PETER MOEN | 67 JAAR

Diploma's 1956 (H. Costerstraat), 1958 (Fruitweg) en 1959 (Vierheemskinderenstraat).
De schooltuin van 1956 was die van de Herman Costerstraat. Onze oma had dat tuintje geregeld via de connecties die ze overal in de gemeente had. Ik vond het prachtig: ik mocht er naar toe met bus 27 en lijn 11! Het tuinieren met de bekende zaken zoals het planten van je eigen naam in sterrenkers deed ik ook graag.
Indrukwekkend vond ik het kleitrappen aan het begin van het seizoen. Achter de meester aan stampten we, netjes in het gelid, de paden voor de tuin van dat seizoen vast. Daarvan verschenen soms ook foto's in de krant.

JOHN MOEN | 65 JAAR

Diploma's 1959 en 1960. Erg leuk dat tuinieren.
Ik was best fanatiek. We aten in de zomer geregeld groenten uit de schooltuin, alleen altijd die verplichte boontjes...

THEA MOEN | 57 JAAR

Diploma's 1966, 1967 en 1968
Aangestoken door mijn broers 'moest' ik natuurlijk ook een schooltuintje. Met standaardplanten als sterrenkers, radijs, aardappels, boontjes, sla en andijvie met beestjes. Brr.
Pure nostalgie, ik weet nog dat ik het erg leuk vond. Mijn tuintje was dichtbij, de Vierheemskinderenstraat. Mijn vriendinnetje Anja vond het maar niks, maar deed trouw mee omdat ik zo enthousiast was en deed in 1968 ook nog vaak mijn tuintje omdat ik zo ziek was.

Dat dat eeuwig mag blijven!

We hebben de beste herinneringen aan bezoeken van onze kinderen aan de kinderboerderij op Scheveningen, het plantjes zaaien, wieden en oogsten in de schooltuinen en ook aan de natuurverkenners! Super, en dat dat eeuwig mag blijven voortbestaan! Heel veel dank aan alle medewerkers en vrijwilligers!

Een vraag, zijn er nog schooltuinen? Ik hoorde een gerucht dat ze zijn gesloten. Dat zou erg jammer zijn. Mijn zoon heeft er de smaak te pakken gekregen! Hij kweekt nu komkommers en tomaten op het gemeenschappelijke dakterras.

CAROLINE DE JONG

Clingendael 1990

Vooral de bloemen!

Mijn schooltuindiploma heb ik sinds 1957. Elf jaar oud en ik zat in de vijfde klas van de lagere school. Samen met mijn zusje die een jaar ouder was en in een hogere klas zat gingen we, ik dacht op woensdagmiddag, op de fiets naar de schooltuinen. Deze lagen langs het spoor aan het eind van de Erasmusweg, hoek Troelstrakade en langs de Assumburgweg. Wij woonden aan de Gramsbergenlaan en dat was een aardig stuk fietsen.
Het was heel leuk om buiten te werken en bezig te zijn. Je kreeg uitleg en daarna aan de slag en zelf proberen. Van de tuinleider kan ik me niet veel meer herinneren als dat hij echt op een tuinkabouter leek en er was ook af en toe een wat strengere mevrouw. Wij hadden geen lesgebouw maar wel een houten schuurtje voor het gereedschap.

Wat ik me verder kan herinneren zijn de radijsjes, boerenkool, rabarber en vooral de bloemen!
Dat waren o.a. korenbloemen en droogbloemen. De droogbloemen werden ook echt gedroogd en kregen een plaatsje in de woonkamer zodat je er een heel jaar van kon genieten.
Vooral mijn moeder, voor wie de overgang van het Zeeuwse platteland naar Den Haag erg groot was, genoot mee van wat wij trots in kranten gewikkeld in onze fietstassen mee naar huis namen.

Met heel veel plezier ben ik later blijven tuinieren en had ik een grote tuin zelfs met kersen en perzikenbomen. Nu is het huis verkocht en gaan we kleiner wonen. Druk op zoek naar een huis met een tuintje of een groot terras of een volkstuintje. Daarna... ga ik droogbloemzaadjes planten die ik nu al van mijn dochter heb gekregen.

Van harte hoop ik dat veel kinderen ook in de toekomst nog les zullen krijgen bij de schooltuintjes.

MARIANNE LAMBOOY-TIMMERMANS
68 JAAR

Moe en zwaar

Soms doe je dingen maar halfbewust. Dat heeft ook met je leeftijd te maken. Soms begrijp je nauwelijks wat mensen van je willen, maar verkeer je toch niet in de positie om de situatie te veranderen.

Ik zat als kind op de Paulusschool aan de Weesperstraat. Een school die al weer lang overwoekerd is door nieuwbouw. In die tijd liepen wij alles. Ik had geen fiets, daar waren thuis geen financiën voor. Dus samen met mijn broer liepen we naar school, nee, we renden altijd. Dat had geen enkele zin, maar ik had altijd een zekere angst om te laat te komen. Dus was ik op de een of andere manier fysiek wel getraind, maar toch blijkbaar niet voor alles.

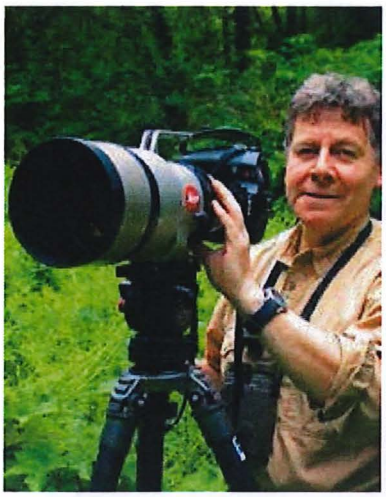
Herinnering is een slecht ding, maar plotseling had ik een schooltuin aan het Zuiderpark. Maar of ik nu een eigen stuk grond had? Het werd mij niet duidelijk. Ik moest lopen. Een flink stuk. Degenen die een fiets hadden waren er natuurlijk altijd eerder en iedere keer dat ik kennelijk te laat aankwam was de instructie over wat er gedaan moest worden al voorbij. Dat had tot gevolg dat ik voortdurend niet wist wat ik nu eigenlijk moest doen. Had ik nu een eigen stukje grond of toch niet? Soms werd mij iets gewezen, maar een andere keer, weer heel ergens anders. In mijn beleving zag het er ook iedere keer weer anders uit. Ik moest mij dikwijls verlaten op andere jongens, maar die wisten het ook maar half. Dus begon ik maar ergens iets te doen, vooral niet wetend wat onkruid of een eetbaar gewas was. Niet eenvoudig als je bij het wieden je constant moet afvragen of dit nu wel of niet kon blijven staan. Een voortdurend knagend schuldgevoel. Heb ik nu een plantje vermoord, of moest dat juist? Ik zag mijzelf wel steeds water geven, met grote gieters naar de slootkant. Dat was een duidelijk verhaal, daar deed ik geen kwaad mee.

In de zomer werd het nog onduidelijker. Of was het begin zomer? Op de een of andere manier werden we uitgenodigd om juist dan vaker te verschijnen. Logisch, want dan moet er geoogst worden. Maar dat was voor mij nog onoverzichtelijker. Weer lopen natuurlijk en het was warm in mijn herinnering. Heel warm. Zinderend. Hoe het tussen al die tuintjes vol te houden, want er was plotseling zoveel te doen en er waren zo weinig jongens. Je kreeg ineens veel te veel werk. Maar het moet gezegd , ik kreeg eindelijk producten mee naar huis. Vooral de tomaten en de rabarber herinner ik mij. En mijn ouders vonden dat wel leuk, maar ik kwam dikwijls kapot thuis. Want hoezo drinken mee? Of een boterhammetje? Het staat mij niet helder voor de geest hoe dat werd opgelost. Ik weet het ook wel van klasgenoten, als kind leed je dikwijls dorst. Men had niet echt goed in de gaten dat je veel meer water nodig had dan de volwassenen dachten. Nu is het voortdurend overal plastic flesjes geblazen, maar hoe je het toen oploste? Ik weet het niet meer.

Ik kan mij nog wel herinneren dat we aan het eind van de periode een soort certificaat kregen. Ik had beslist niet het gevoel dat ik echt iets bijgedragen had. Ik voldeed aan een soort verplichting en het vulde de tijd, maar het deed geen vonk overspringen. Mijn verre voorouders waren landarbeiders, maar ik zou er later nooit voor kiezen.

HENK BAARS
61 JAAR

Mijn ondergrondse schooltuintje...

Het zal in de 5e of 6e klas van de lagere school zijn geweest. Op een dag vertelde onze schoolmeester over de schooltuintjes, die binnenkort voor ons beschikbaar zouden komen.
Ik zat toen op de gemeentelijke OLS Marterrade.
En u raadt het al: gelegen aan de Marterrade in wijk Bouwlust in Zuidwest Den Haag.

Enthousiast vertelde onze meester hoe je na schooltijd in zo'n leuk tuintje kon werken en je eigen groente en bloemen kon kweken. Nu, dat leek me wat. Ik was van kindsbeen af geïnteresseerd in de natuur en dit lag mooi in het verlengde hiervan.
Met een buurjongen trok ik er al vaak op uit: naar het strand en ook naar de braakliggende ex-tuinderijen, in wat nu het industrieterrein Zichtenburg is. We verzamelden dan allerlei planten en dieren uit de natuur, die we thuis determineerden en aldus op naam brachten.
Mijn buurjongen maakte een heus herbarium van de verzamelde planten. Ik was meer in dieren geïnteresseerd. Dit betekende de start van een lange carrière als natuurfotograaf/-filmer en als natuur- en milieubeschermer.

Mijn vader had ook groene vingers, of beter eigenlijk: groene wortels. Voor de 2e wereld oorlog had hij zijn eigen hoveniersbedrijf. Dit ging ten gronde toen de Duitsers de villawijk, waar hij zijn meeste klanten had, als Sperrgebiet aanwezen en afgrendelden van de buitenwereld. Een tijdlang heeft hij nog op de zogenaamde anjelierenkwekerij in park Sorghvliet gewerkt. Daarna is hij ambtenaar geworden.

Thuisgekomen na de enthousiaste oproep van onze meester bracht ik - zij het met enige schroom - de schooltuintjes aan de orde. Graag wilde ik hieraan deelnemen, maar tot mijn grote verbazing en teleurstelling vond mijn moeder dit maar niets. Dit begreep ik niet.
Hoe kan dit nu? Ik, die zoveel van de natuur hield, mocht dit niet! Kennelijk kon mijn vader niet genoeg tegengas geven en strandde mijn plan voor deelname vrijwel meteen.
Eigenlijk verbaasde het me niet echt; op vaak voor ons onverklaarbare redenen mochten wij – mijn zus en ik – niet deelnemen aan allerlei buitenschoolse activiteiten. Geen deelname aan de HAJA, geen verkeersbrigadiertje. En dus ook geen schooltuintje ... Raar maar waar, terwijl financiële aspecten niet echt een doorslaggevende rol speelden. Daar ging het in ieder geval niet om.

Maar het bloed kroop waar het niet gaan kon, of beter gezegd: niet mocht.
Mijn twee beste vrindjes op de lagere school mochten van hun ouders wel een schooltuintje. Vrijwel vanaf dag EEN, ging ik met hen mee. Naar het complex aan de Hengelolaan ter hoogte van de Wezelrade. Eerst was dit nog een kale strook land, grenzend aan heuse volkstuinen en hiervan gescheiden door een sloot. Op deze – nu nog kale - akker stond een klein soort leslokaal met schuurtje. Hierin werden de spades, schoffels en harken opgeborgen.
Langzamerhand gedurende het seizoen raakte dit veld begroeid met allerlei gewassen en ook bloemen.

Waar mogelijk hielp ik mijn vriendjes, die vaak opvallend minder geïnteresseerd en bekwaam waren. Dit viel kennelijk ook de begeleidende man van School- en Kindertuinen op en na enige weken bood hij mij een weer vrijgekomen tuintje aan. Sommige kinderen haakten al na enige weken af. Het was kennelijk niet helemaal hun ding...
Tja, mijn hart volgend nam ik dit verleidelijke aanbod met beide handen aan. Ik kreeg een tuintje toegewezen, dat al behoorlijk overwoekerd was door onkruid en sommige gewassen waren al behoorlijk doorgeschoten. En dienden snel geoogst te worden. Grote holle radijzen trok ik uit de grond en een

reuze aardappel met een doorsnede van 20 cm, een kleine voetbal.
De tuin had ik al weer snel op orde. Ik had elke week een leuke oogst. Groente als snijbiet, bonen, tomaten etc. Probleem was dat ik niet thuis vol trots kon vertellen, dat ik ze zelf gekweekt had, want dan zou ik lelijk door mand vallen. En mijn moeder was (helaas) erg dwingend en dominant. Dus om ruzie en strijd te vermijden gaf ik er maar een draai aan hoe ik aan deze groente kwam. 'Oh, van een vrindje. Die had toch teveel', zei ik dan maar. Maar het voelde natuurlijk niet goed. Mijn trots moest ik inslikken en noodgedwongen ook liegen over de herkomst van de groente.
Het zat me niet lekker, maar ik had geen keus. Want een schooltuintje liet ik me uiteindelijk niet ontnemen. Zij het dat ik deze thuis als het ware ondergronds moest houden.

Met veel plezier heb ik het gehele seizoen in mijn tuintje gewerkt met als bekroning een heus diploma aan het eind in oktober 1964.
Ik geloof dat dit diploma wel uiteindelijk met trots thuis heb laten zien en heb opgebiecht dat ik illegaal een tuintje had gehad. Ja, het voelde als een heuse verzetsdaad, waar ik geen spijt van had en heb.

Pas vele, vele jaren later heb ik begrepen waarom mijn moeder niks zag in mijn deelname.
In de jaren dertig had ze als oudste kind van een groot gezin van 11 kinderen letterlijk honger geleden en bijvoorbeeld klokhuizen van straat moeten oprapen.
Het verbouwen van je eigen groente deed kennelijk haar te veel herinneren aan haar traumatische jeugd. En onverwerkt verdriet en schaamte maakte haar bang dat 'men' zou denken dat we geen geld hadden voor onze eigen groente.
Tja, jammer dat deze schaamte haar kennelijk zo in de weg zat en maakte dat ze ons zo beknotte. Ach, het is haar allemaal vergeven en ik kijk met een glimlach en plezier terug op mijn schooltuintijd.

En zeg nu zelf: wie kan er zeggen een ondergronds schooltuintje te hebben gehad?

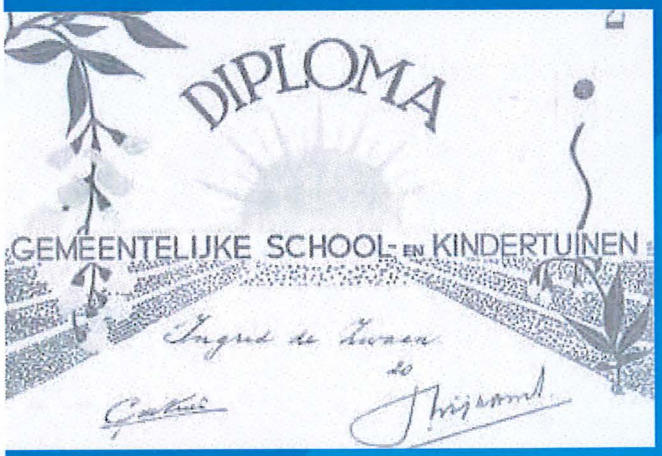
FRED HESS

Elke dag

Ik heb altijd met veel plezier een schooltuintje gehad. Je kon er veel leren. De leider gaf altijd goed uitleg en in de schoolvakanties was ik er elke dag om de tuintjes te doen van kinderen die op vakantie waren.
Toen ik zelf kinderen had, heb ik ze ook aangespoord voor een schooltuin en dat hebben ze alledrie ook met veel plezier gedaan.

Ik heb nu ook een hele grote tuin waar ik graag in bezig ben. En mijn huis staat vol met kamerplanten.
Ik kijk met veel genoegen terug op mijn schooltuintijd.

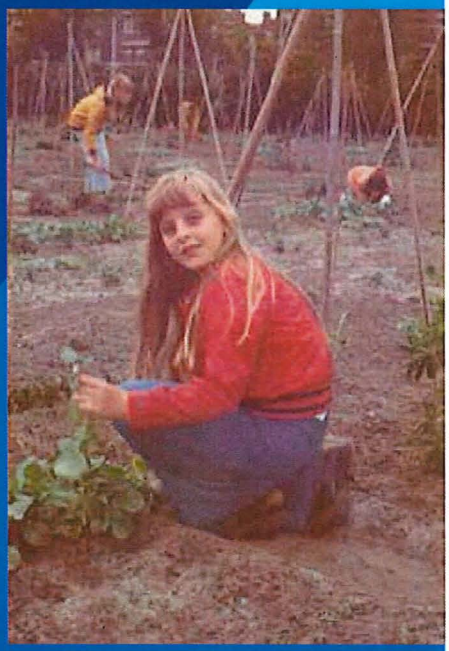
INGRID KRAAIJEVELD

2 keer per week

Ik vond de schooltuinen erg leuk, ging er twee keer in week naartoe, in het Zuiderpark, op de fiets!
Ik vond het leuk om de tuin te onderhouden, te zaaien, en natuurlijk 'dingen' mee te nemen. Mijn ouders vonden het altijd leuk als ik weer thuis kwam met iets, ze zagen dat ik er veel plezier in had!
En helemaal geen probleem als ik vieze kleren had daardoor! Er stonden bloemen in, radijs, sla.
Ik kan me niet goed herinneren of ik de kinderen van andere tuinen kende, degene die het leidde was aardig, er werd opgeschreven of je er was.
Ik vind tuinieren nog steeds erg leuk, als kind zijnde was ik al aan mijn heupen geopereerd, heb nu al enige jaren protheses, dus het is soms wel lastig in verband met bukken. Maar ik geniet er nog steeds van. We hebben niet zo'n grote tuin, ik vind fruit leuk uit eigen tuin en ben gek op bloemen en planten!

ANITA SCHIPPER

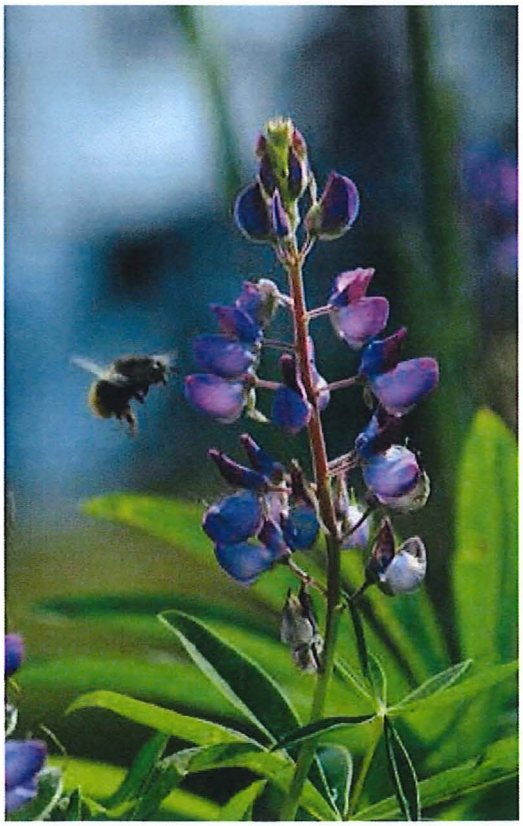

Lupine

In mijn jeugd heb ik een aantal Jaren een kinderschooltuin gehad. Ik kan mij niet zoveel meer herinneren van die tijd behalve dat mijn moeder het heerlijk vond om weer op de tuin te zijn. Ik vond het zelf de ene keer leuker dan de andere keer. Ik had en heb nog steeds iets tegen wormen - die waren daar veel - maar kan toch ook genieten van lupines die tot bloei komen of een zaadje wat uiteindelijk in een wortel verandert. Nog iedere dag kan ik met verwondering kijken wat er uit de zwarte aarde uiteindelijk tot leven komt en hoe dieren zoals vogels daarvan kunnen leven. Tot op de dag van vandaag heb ik profijt van de kinderschooltuinervaring bij het tuinieren in een eigen tuin.

INGE VAN DOMMELEN

Mijn ervaring met de schooltuintjes

In het jaar 1969, ik was 11 jaar oud, kreeg ik voor het eerst een schooltuintje op de Guntersteinweg. 1 keer per week ging ik daar heen en de eerste les bestond uit het trappen van een paadje en het kapotmaken van dikke klonten aarde met de hark. Volgens mij stond er dan al een afrikaantje.
Het inzaaien van sterrenkers en radijs was het eerste wat de grond inging. 2 stokken met een touwtje gaven de richting van de geul aan.
De zaadjes zaten in een tinnen bakje. De hele week was ik vol spanning... zou er al iets groeien? Na 2/3 maanden was de tuin vol met gewassen en bestond het leeuwendeel van het werk uit het onkruid wieden, iets wat ik erg leuk vond.
Na de zomer was het oogsten en vooral de boerenkool, wat heel bewerkelijk was om schoon te maken, staat mijn moeder nog bij.

6 jaar later volg ik de KLOS. De kleuteropleiding in Den Haag. Als bijbaantje werk ik 2 middagen in de week als leidster van school en kindertuinen in het Zuiderpark. En weer volgde ik dezelfde procedure. Paadje stampen, klonten verpulveren. Lijnen trekken, inzaaien en vol verwachting kijken naar wat opkomt... samen met zo'n 30 kinderen per week.

Weer 21 en 22 jaar later komen mijn zonen met armen vol oogst terug van hun schooltuintjes. Onkruid wieden? Bwah...niets aan, vinden ze.

En nu, sinds verleden jaar, heb ik mijn eigen moestuintje in het Zuiderpark. Het eerste wat ik doe zijn paadjes trappen en klonten stampen. De radijsjes en sterrenkers gaan er als eerste in. En ook nu verheug ik me wat er opkomt en vooral... op het verwijderen van het onkruid. De cirkel is weer rond.

PAULINE TREUB

Lang geleden

Het is wel lang geleden, dat ik een schooltuin had.
Ik was toen 10 jaar en ik ben nu 67 jaar!
Ik weet wel dat ik het heel leuk vond. Onze meester was de heer Kerkhoff en die was altijd heel enthousiast en aardig.
Vooral de radijsjes groeiden goed en waren lekker.
We hebben o.a. ook sla en aardappels geplant.
We mochten alles mee naar huis nemen en opeten.
Wat ik me ook nog herinner is dat we aan het begin van het seizoen eerst paadjes moesten trappen. Met z'n allen achter elkaar.
Al met al louter goede herinneringen!

MW. A. MOERMAN-PIJTA
67 JAAR

Paadjes stampen

'Oude schoenen of kaplaarzen aan. Dan zie ik jullie woensdagmiddag op de schooltuin in het Zuiderpark'. Ik hoor het meester Theunissen nog zeggen. Hij is hoofdonderwijzer van de Paul Krugerschool in de Fisherstraat in Den Haag en animator van de *schooltuintjes*, aanschouwelijk onderwijs. De kinderen van de vijfde en zesde klas van de lagere school hebben een schooltuin toegewezen gekregen. Het is eind vijftiger jaren van de vorige eeuw. Wanneer we op die woensdagmiddag in het vroege voorjaar op de schooltuin komen, gelegen terzijde van de Vreeswijkstraat, treffen we niet anders aan dan een groot stuk omgeploegd land. We melden ons met een twintigtal bij het wit geschilderde houten huisje aan de zijkant van het terrein. Het ruikt er naar grond en muffe aardappels. In de rekken staan rijen spaden, rieken, schoffels, harken en zinken gieters en wat meer nodig is om praktiserend te tuinieren.

Voorlopig is daar geen sprake van. Er moeten paadjes worden gestampt. Op het terrein is met vliegertouw de belijning van de paadjes aangegeven. Wij stellen ons achter elkaar op, handen op de schouders en beginnen als een treintje paadjes te stampen in de losse grond. De grote paden gaan een paar keer heen en weer, de kleine paadjes tussen de toekomstige tuinbedden zijn smaller, die zijn met twintig paar stampende voeten snel klaar. Na een middag stampen is het veld verdeeld in kleine kaveltjes. Elk kind krijgt z'n eigen plek toegewezen. Nog kaal met grote brokken aarde. Een volgende keer is het de aarde omspitten geblazen, we slaan driftig los op de harde kluiten die welaan kleiner worden en een mooi kruimelig tuinbed worden. Met hark en schoffel maken we grond ruller en halen we er nog wat onkruid uit. Voordat we naar huis lopen - we wonen bijna allemaal in het Transvaalkwartier - zijn we al wat trots op het resultaat. 'De volgende keer gaan we zaaien en poten', zegt Theunissen.

Als stadskinderen is het spannend de zakjes met zaadjes open te maken. Wat zien die er allemaal anders uit. Nauwgezet volgen we de aanwijzingen van de meester. Per soort gaan we aan de gang: sterrenkers, bintjes, sla, bonen. Naast zaden zijn er piepkleine pootaardappeltjes en uitjes. De afstanden voor het poten zijn heel belangrijk. De sterrenkers komt vooraan, een klein randje maar. Het is ook zo dat die later als eerste wordt geoogst. Bloemzaden worden in een apart perkje gepoot. Die komen op in de zomer en het najaar: lathyrus, duizendschoon, asters. Tuinieren is een kwestie van volhouden. Je ziet in het begin weinig resultaat. Je staat maar te harken en te schoffelen, vele gieters water worden geplengd. De paadjes moeten er verzorgd bijliggen, dus kosten die ook heel wat arbeid.

Dan komen de eerste sprietjes te voorschijn. De eerste oogst van sterrenkers is een feest. Thuis hebben wij die nog nooit gegeten en het krijgt dan ook geen heel erg enthousiast onthaal. Met de radijsjes, bietjes, sla, aardappelen en boontjes is dat anders. Mijn moeder neemt ze in dank aan en ze worden ook altijd gebruikt voor de maaltijd.

Tegen de zomer haken heel wat kinderen af, ze hebben er geen zin meer in. Het kan niet aan de vakantietijd liggen want bijna niemand gaat echt op vakantie. We spelen in de buurt en kunnen ook zo vaak als we willen naar de schooltuin. Dat betekent dat je ook tuintjes van afhakers kunt overnemen, meer arbeid maar ook meer opbrengst. Op een bepaald moment heb ik vier tuintjes onder m'n hoede en de opbrengst is navenant. Tijdens de bloei van de lathyrus is er geen houden aan, die tere bloemen doen het zo goed dat er fikse bossen mee naar huis gaan. Teveel voor een gezin en heel wat boeketten vinden hun weg dan ook naar buren en kennissen. Duizendschoon, margrieten en asters doen het ook fantastisch en in huis staan altijd flinke boeketten in de vazen.

Tegen de winter wordt het guur op de tuin, verdorde plantenstengels worden geruimd. Er is nu weinig lol aan. Aan het eind van de rit krijgen we op school het schooltuindiploma. Ik heb het jaren bewaard bij de andere documenten. Als herinnering aan een leerzame en noeste periode in de wederopbouw van Nederland. Als stadskind leerde je met je handen in de aarde wroeten en wat dichter bij *Wat groeit en bloeit* van Thijssen te komen.

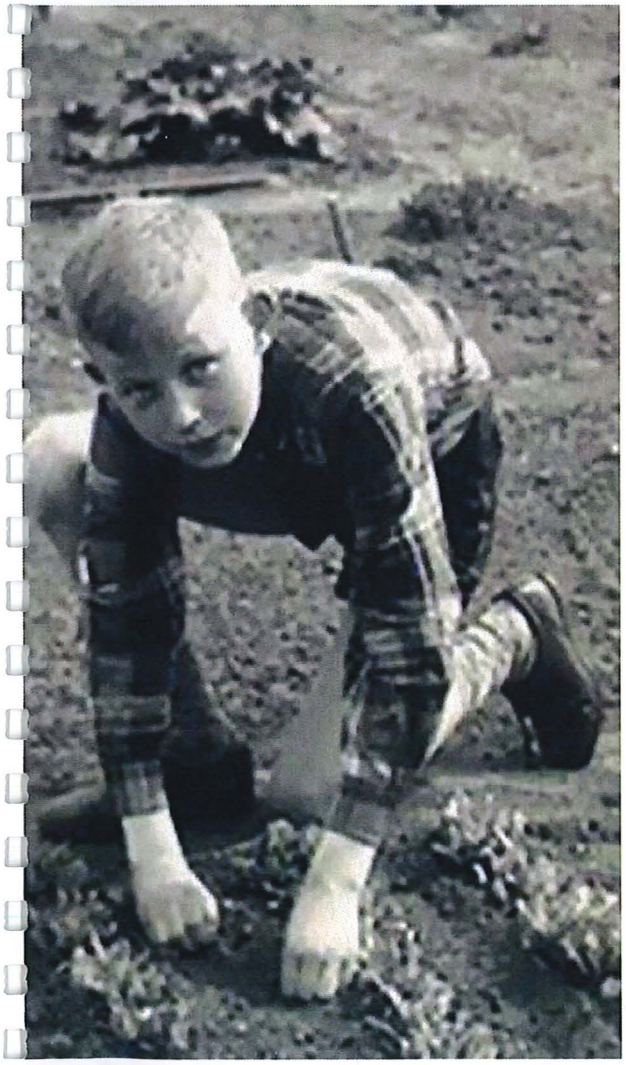
JOS VAN DEN BERG
66 JAAR

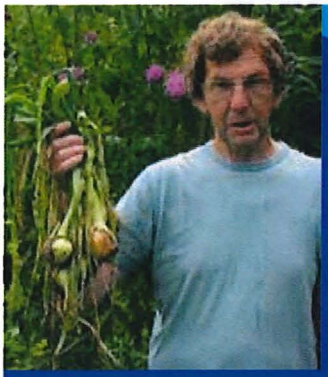
Puntsla

Ik ben geboren in 1944, dus toen ik het schooltuintje had was ik 12 jaar. De paadjes moesten steeds netjes en strak gemaakt worden er was een deel met bloemen zoals afrikaantjes en herfstasters. In het gedeelte voor de groenten hadden we kleine bedjes worteltjes, radijs en sla. Ik kan me herinneren dat de sla soms in een punt omhoog groeide en dan kon je hem wel weggooien. Ik kan me ook herinneren dat we in de herfst boerenkool hadden en wat aardappelen. Het tuintje was maar klein, maar de meester kwam steeds kijken of je het onkruid wel netjes verwijderd had, je moest schoffelen. Het was aan het einde van de herfst afgelopen en je wist niet of je het tuintje in de lente weer kreeg .

TRUDY VAN BEELE VAN DER DOORN

Jos van den Berg

Liefde voor de natuur

Naar aanleiding van het 95-jarig bestaan van Milieueducatie in Den Haag, komen bij mij heel goede herinneringen boven aan de School- en Kindertuinen. Indertijd, 1957, kon je in de vijfde en zesde klas van de lagere school een schooltuintje krijgen, waar je één of twee keer per week na schooltijd zelf groente mocht zaaien en dat tuintje moest je natuurlijk ook onderhouden.

Ik zie nog de bovenmeester (streng doch rechtvaardig) voor me zoals hij daar aankwam op zijn scooter, met een grote leren jas aan. Apetrots was ik als ik thuiskwam met mijn eigen groenten en die waren welkom ook, want mijn moeder leefde na haar scheiding met twee kinderen van een zeer kleine bijstandsuitkering. Mijn moeder moest aan het einde van de week een kwartje zien over te sparen om op maandag met de tram naar de binnenstad te gaan om haar geld bij een loketje op te halen.

De liefde voor tuinieren is me altijd bijgebleven, ook nu ik al heel lang in een rustig dorpje in Drenthe woon. Ik heb nog steeds een groentetuintje en sinds ik met pensioen ben doe ik ook een moestuintje bij een kinderdagverblijf in de buurt. Zo hebben de peuters tussen de middag verse groenten te eten en ook probeer ik ze een beetje bij het tuinieren te betrekken. Met aardbeien plukken lukt dat best aardig...
Voor mijn pensioen heb ik trouwens nog 13 jaar bij het Haags Buitencentrum in Wilhelminaoord gewerkt. Als ex-Hagenees kwam ik daar via een Melkertbaan toevallig terecht en ik heb daar met veel plezier gewerkt.

Nog veel succes met Milieueducatie en dat nog veel kinderen zo wat liefde voor de natuur mogen ontdekken.

RON VIS

Tas vol groente

Als 10-jarige jongen verhuisde ik naar de wijk Mariahoeve, vanuit een deel van Den Haag waar bijna geen groen te vinden was. In Mariahoeve was ruimte en groen volop voorhanden en dat was een hele ervaring. Mooi vond ik het, en toch ook... raar, beangstigend en intrigerend. Vrijwel direct kon ik een schooltuintje 'krijgen'. De overgang kon haast niet groter: hier mocht ik zelf met mijn handen in de aarde wroeten. Het tuintjescomplex lag naast het station, met de hoofdingang aan de Laan-van-Nieuw Oost Indië. Het was in mijn beleving een heel erg groot complex dat doorliep tot aan het spoorweg-emplacement van Den Haag Centraal.

Mijn tuintje lag bijna helemaal achteraan. Het was een heel eind lopen over paden tussen allemaal tuintjes van anderen door, er kwam geen einde aan. Als binnenstadsjongen, die de grootste afstand die ik kon overzien slechts de overkant van de straat was, vond ik dit geen plezierige situatie. Groot was het, en ja ... kon ik mijn tuintje wel vinden? Al die kinderen op het complex, wat deden zij en hoe keken zij naar mij?
Er bleek onder het Laak-viaduct, tegen het spoor-emplacement aan, een achteringang te zijn. Dat was de ideale ingang voor mij. Als het hek nog dicht was gaf het spoor de nodige afleiding. Ik kon helemaal op de fiets naar achteren rijden en dat gaf mij een meer besloten gevoel, zeker omdat op het terrein aan de randen de nodige struiken waren die het geheel een vriendelijk uiterlijk gaven.

Het eerste jaar ontdekte ik dat er uit zaad zomaar plantjes konden groeien. De sterrenkers maakte dat principe al snel duidelijk. Ook kwam naar voren dat je er wat voor moest doen. Schoffelen, wieden, harken en dan pas zaaien. En daarna weer wieden, een woord dat mij eerst helemaal niets zei. Elke week was ik trouw te vinden in mijn schooltuintje. Het zag er steeds opgeruimd en netjes uit. Het was iets waar ik voelde dat ik goed in was. Het gaf mij mijn zelfvertrouwen terug dat ik deels kwijt was door de verhuizing.
Na de zomervakantie kwam ik natuurlijk terug en kon ik zowaar rode kool en later zelfs boerenkool oogsten. Dat al die groenten zo van het landje afkwamen vond ik een waar wonder. Ik vond het maar niks dat een behoorlijk aantal kinderen na de vakantie niet meer terugkwam en dat hun tuintjes verpieterden. Wie doet dat nu?

Het tweede schooljaar vroeg ik direct om een tuintje achter in het complex waar ik dezelfde meester van het jaar daarvoor weer tegenkwam. In het begin was het een herhaling van het eerste jaar maar langzaamaan ging ik zorgen voor de door andere kinderen verwaarloosde tuintjes. Vooral net na de zomervakantie was dat veel werk maar ik mocht de groente die van deze tuintjes kwam zelf meenemen. Het was steeds een erg leuk moment om met een tas vol groente thuis te komen en door moeder en mijn vader geprezen te worden. Dat is iets waar elke jongen toch naar verlangt.

Na deze eerste twee jaren ben ik nog vele jaren terug geweest. Er kwam een gemeenschappelijke tuin die ikzelf veel leuker vond doordat er meer harmonie en ritme in zat. Niet meer het kleine, met 2 bloemkolen, 2 rijen radijs etc. En... we werden daar al snel ingeschakeld om de nieuwe lichting school-tuiniers te helpen. Ook een enorme ervaring was het omzetten van de composthoop aan het einde van het seizoen. Ik had nog nooit zoiets gezien, de berg met groenafval die tussen de struiken verborgen lag was afgedekt met aarde. En dan ging de riek er in. Er kwam een heel speciale geur vrij die ik erg aangenaam vond. Het idee dat er rook uit de aarde kwam was fascinerend en vroeg om uitleg. En dat was nu net iets waar de meester erg goed in was. Tot de dag van vandaag weet ik nog precies hoe het ging maar ontdekte later dat compost maken toch lang niet zo eenvoudig is als het lijkt. Een gebeurtenis die ik nooit zal vergeten.

Hoe vaak ik daarna nog een schooltuintje heb gehad? Ik weet het echt niet meer. Tijdens een verhuizing in mijn volwassenheid kwam ik een aantal diploma's tegen en die suggereren dat het 10 jaar moet zijn geweest. Of dat ook echt zo was weet ik niet meer. Op het eind ging men wat makkelijker om met de diploma's en ik hechtte meer waarde aan het daar bezig zijn dan aan het diploma aan het einde van het jaar (hoewel ik dat toch wel verwachtte natuurlijk).

In de tijd van de schooltuintjes ben ik gegroeid van een stadsjongen die geen idee had waar de groenten vandaan kwamen naar een puber die aandacht had voor de natuur. Het hele gezin was hierin meegetrokken en dat resulteerde uiteindelijk in een volkstuintje waar we druk waren met het verbouwen van ons eigen eten. Ik kon zo de kennis en liefde voor het kweken van groenten die ik op de schooltuintjes had opgedaan overdragen aan mijn ouders. En ja die gaven het weer door aan de andere kinderen. Mijn zus werkt ook nu nog graag in haar groentetuin.

En ik, doe ik er nog wat mee? Daarop kan ik alleen maar volmondig JA zeggen. Ons huidige huis is gekocht vanwege de tuin en planten zijn een grote hobby gebleven. Al jaren ben ik lid van de Nederlandse Rotsplanten Vereniging en intensief betrokken bij het distribueren van zaden van alpineplanten onder de leden van deze vereniging. En planten fotograferen in de bergen (Oostenrijk, Lesotho) vind ik het summum.

Ik had die jaren op de schooltuintjes nooit willen missen.

PETER BURGHGRAAFF

Mijn ervaring met...

stamt uit 1951. Ik zat de Gaspard de Colignyschool in het Bezuidenhout. In dat jaar mochten we naar de schooltuin aan de Schenkweg, zoals het daar toen heette.
Meester Kerkhof gaf ons les, ik zie hem nog voor me, een klein gezet mannetje.
Een waar feest was het; je mocht je eigen groente zaaien en later mee naar huis nemen. We aten die avond dan later omdat het gelijk verwerkt werd.
Toen we spinazie aten deden we niet anders dan de scherpe driehoekige zaadjes eruit vissen (dat komt gelukkig nu niet meer voor).
Als het tijd was om naar huis te gaan, plukte ik een stengel rabarber om onderweg op te knabbelen.
Toen vond ik dat heerlijk, maar nu moet ik er niet meer aan denken om het rauw te eten.
De schooltuinlessen hebben me wel de liefde voor tuinieren bijgebracht, want ik ben nog steeds heel druk in mijn volkstuin met groenten, bloemen en planten en hoop het nog lang vol te houden.

EEFKE DOORDUYN

Mijn ervaring met...

Lessen

Er gaat iets gebeuren

Voorjaar 1956, de jongensschool aan de Raaphorstlaan in Moerwijk, de schoolbel rinkelt, dat is het sein om in rijen van 2 opgesteld te gaan staan om per klas ordelijk het schoolgebouw in te gaan.
Na 1 minuut rinkelt de bel weer 1 maal, en in de rijen die dan op de speelplaats opgesteld staan verroerd niemand meer een vin, ook geen kik meer wordt er getolereerd! Orde moet er zijn! 'Orde!', sist de hoofdmeester die alles gadeslaat.
De leerkrachten lopen door de in rijen opgestelde leerlingen en delen hier en daar een goedkeuring uit, dat is goed voor op het rapport weten we.
Dan vertrekt de eerste rij richting schoolingang, na 15 seconden volgt de tweede groep en zo wordt het schoolplein snel leger.
Voor de klas wordt er halt gehouden en na de opdracht 'Jassen aan de kapstok en ordelijk de klas in!', is de schooldag weer begonnen.

Maar vandaag is het anders... Er klinkt geen 'Jassen aan de kapstok...!', maar de meester zegt, 'Jassen aanhouden en op je plaats gaan zitten'. Er gaat iets gebeuren. Even moet er weer op de orde gewezen worden...

De klas kijkt zwijgend maar vragend naar de meester. 'We gaan naar het Zuiderpark', zegt hij dan kort, voor een les over de natuur en te voet gaat de groep op pad.

We komen aan bij een natuurtuin, en lopen over voor ons enorme lange paden helemaal naar achteren, waar een man met een pet ons opwacht.

Hij begint direct. 'Dit is de vinkenbaan', zegt ie, en hij vertelt hoe hier de vogels gevangen worden om te ringen. Nee, dat mag 'tegenwoordig' niet meer! Vanuit een klein hokje trekt hij aan touwen en grote netten klappen over een grasveldje heen. Er zit geen vogel onder!
Dan heeft ie een houten klosje met een gaatje erin, in dat gaatje stopt ie weer een houten propje en hij draait het propje in dat gaatje rond. Een krakerig 'tweet tweet' geluid komt eruit. 'Dit geluid maakt een vink', zegt ie dan. 'Dat doe ik om andere vinken te lokken.' Maar we zijn teleurgesteld, er is geen vogel te bespeuren. Wij weten ook niet waarom, maar de man mompelt iets van, 'Te druk', en maant ons hem te volgen .

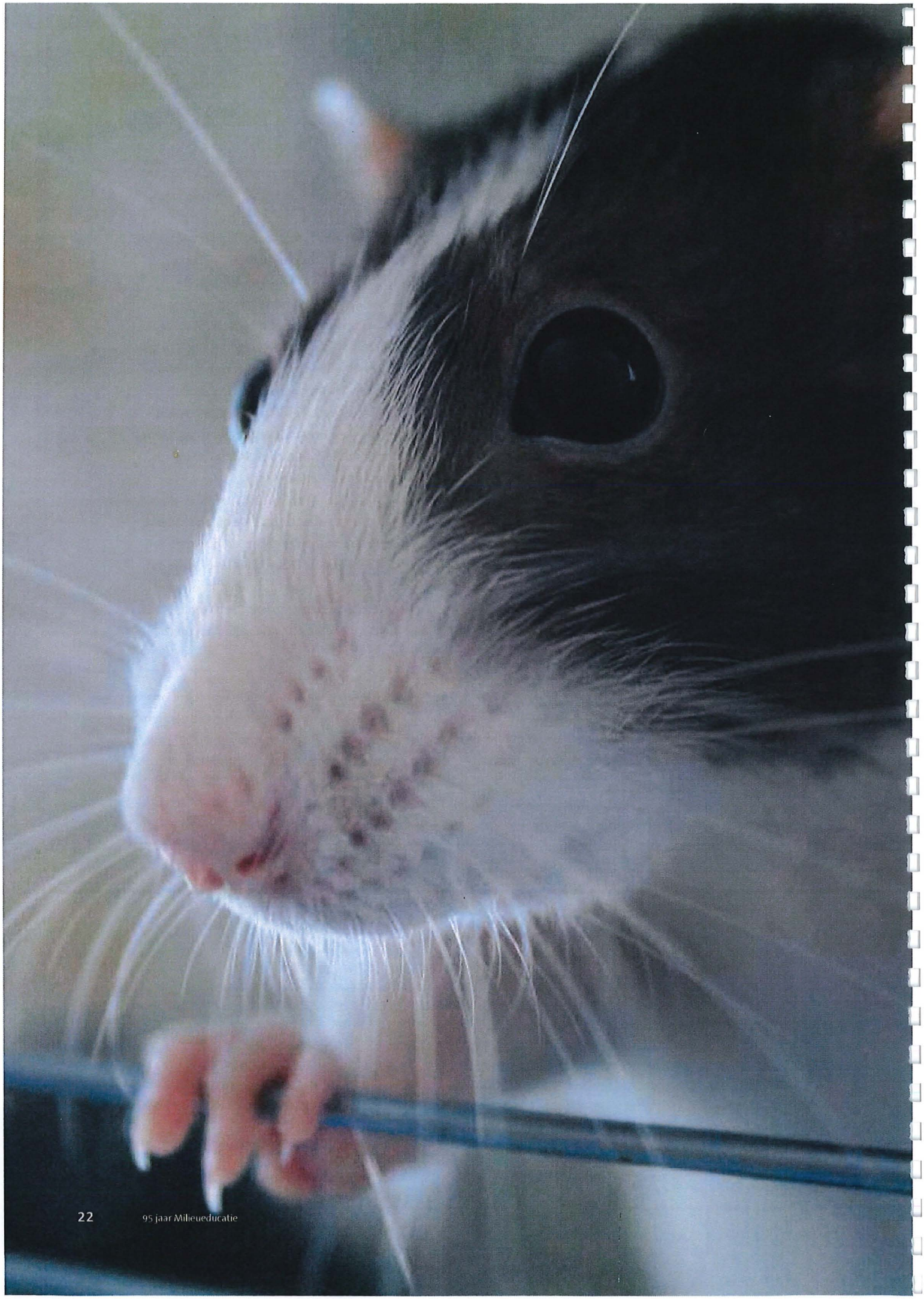
'Nog verder het pad af', zegt ie, en dan komen we bij de touwslager! Met stokken moeten we daar op plantenstengels slaan om daarna die kapotte stengels over ijzeren borstels te trekken. Alleen de sterken onder ons mogen het proberen. 'Vlas', zegt ie dan. 'Dit is vlas, daar maken we touw van.' Hij laat allerlei balken draaien en er komt warempel een dikke draad uit. 'Als ik nog meer van die draden samen doe kan er een zeeschip aan vast gemaakt worden!' We kijken bewonderd, een zeeschip! Maar we kunnen er ook lekken mee dicht maken bij waterkranen, en ruik er eens aan!

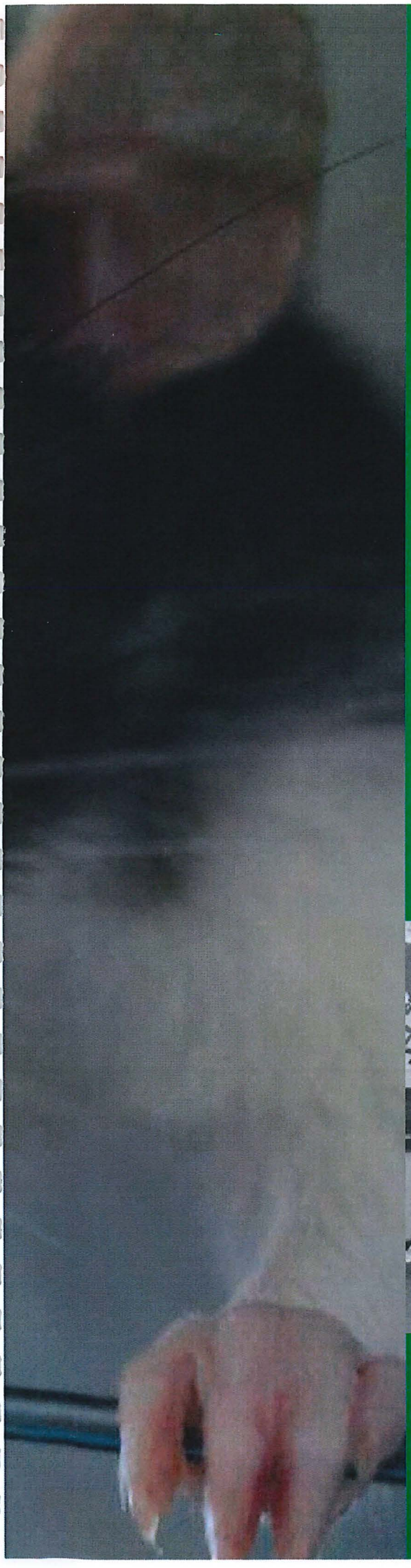
Na een half uurtje zwoegen gaat de groep verder en zien dan hoe een man met een klein hondje een stel eenden een doolhof injaagt, we lopen door dat doolhof heen naar een soort fuik waar de eenden niet meer terug kunnen. Dan volgt een verhaal over hoe de mens moet eten en wat ie allemaal met veren kan doen.

Als we weer terug naar school lopen wordt het ons duidelijk, we zijn naar de vinkenbaan en de eendenkooi geweest en tussendoor ook nog iets met touw... 't Was een machtig interessante ochtend!

PETER PEPERKAMP

Een herinnering aan de rattenles

Toen ik op de lagere school zat, gingen we regelmatig naar schoollessen, zoals in het schoolmuseum, lessen bij de stadsboerderij enz.

De les over ratten kan ik me nog goed herinneren. Eerst werd er gewoon lesgegeven over knaagdieren etc. en aan het eind volgde het 'optreden' van een echte rat.
Hij werd bij een houten huisje neergezet en moest van de benedenverdieping naar boven zien te komen.
Eerst ging hij een trapje op, dat was nog gemakkelijk, maar daarna was er niets meer.
Hij moest zèlf aan een hendel draaien, zodat een laddertje aan een touw naar beneden kwam. Hij liep het laddertje op en sprong daarna - geloof ik - verder naar boven!
Vooral het laddertje dat hij met z'n pootjes aan de katrol naar beneden liet gaan was ongelofelijk.
Het heeft diepe indruk gemaakt en ervoor gezorgd dat ik ook ratten leuke beestjes ben gaan vinden.

MARY HOFLAND
59 JAAR

Mijn ervaring met...

Stadsboerderijen

Schooltuin of kinderboerderij?

Een diploma heb ik bij mijn weten niet gekregen, maar ik heb twee seizoenen gewerkt op de Kinderboerderij Zuiderpark, in 1958 en 1959. Op de P.C. Hooftschool (Escamplaan) mochten wij kiezen: een schooltuin of een plaats bij de kinderboerderij. Schooltuinen waren er genoeg, maar er was maar voor één plaats op de kinderboerderij. Wat was ik gelukkig dat ik uitgekozen werd!
Iedere woensdagmiddag (en zaterdags ook?) fietste ik van de Loosduinsekade over de Zuiderparklaan en hóp, zo het Zuiderpark in. De koeienstal uitmesten, de konijnenhokken schoonmaken, de dieren te eten geven; het was allemaal heerlijk. Alleen was er een vervaarlijke zeug met biggen, waar je voor moest oppassen. Een kip die in het varkenshok terecht was gekomen, moest het met de dood bekopen. Ik hoor nog het kraken van de botten tussen de kaken van het varken...

Ik hoop dat zowel de schooltuinen, als andere natuur- en milieuactiviteiten van de gemeente in stand zullen blijven. Het is van groot belang voor kinderen, die zo wat meer meekrijgen dan alleen stadsvermaak.

TONNY VAN DIJK

Kinderboerderij kreeg ras-konijntjes

Het krantenknipsel dat mijn oma altijd bewaarde, als herinnering aan die tijd. Rechts ben ik, de naam van de jongen weet ik niet meer.

Boerderijhulpen

TIES BOUWMAN | 6 JAAR

Wat is je lievelingsdier?
Cava (Nubisch geitenlam).
Wat is het leukste wat je hebt meegemaakt?
Samen wel eens met de hele boerderijclub Sadie (hond van de boerin) uitlaten.
Wat is het grappigste wat je hebt meegemaakt?
Dat de kip een sprinkhaan had gekregen en daarmee ging rondrennen.
Waarom vind je de boerderij zo leuk?
Omdat ik zo verliefd op de boerderij ben!
Wat vind je het leukste om te doen?
Ik vind het leukste om te voeren en hokken schoon te maken.
Hoe beschrijf je de boerderij in één woord?
Leuker-dan-de-hele-wereld!

NONYA EPSKAMP | 9 JAAR

Wat is je lievelingsdier?
Rover, de boerderijkat.
Wat is het leukste wat je hebt meegemaakt?
Dat er lammetjes werden geboren.
Wat is het grappigste wat je hebt meegemaakt?
Zoals de kippen vind ik grappig en Tony (het varken) zijn geluid, hij gilt als hij moet bewegen.
Waarom vind je de boerderij zo leuk?
Aardige boer en boerin!
Wat vind je het leukst om te doen?
Meehelpen met voeren.

FENNA WINKEL | 12 JAAR

Wat is je lievelingsdier?
Rover de boerderijkat.
Wat is het leukste wat je hebt meegemaakt?
Meedoen met de KB-Award wedstrijd.
Wat is het grappigste wat je hebt meegemaakt?
Cava (geitenlam) toen ze zo schor was.
Waarom vind je de kinderboerderij zo leuk?
Omdat het er altijd zo gezellig is.
Wat vind je het leukste om te doen?
Wandelen met de geit Cinta!.

Boerin

Vorige week vroeg Jenny, de boerin van stadsboerderij het Waaygat mij of ik mijn ervaringen via deze weg wilde delen. Hieronder mijn bijdrage.
Vraag mijn zoon, Gijs, wat hij later worden wil en hij antwoordt steevast 'boerin', iets wat bij veel mensen een grote glimlach op het gezicht heeft getoverd. Het is echter niet zo een gek antwoord als je weet dat hij het liefst iedere dag boerin Jenny van het Waaygat wil helpen. Een dagje naar het strand, de speeltuin of de dierentuin? Ja natuurlijk, als we maar zorgen dat we stipt half 4 op de kinderboerderij zijn, want een groter plezier kun je hem nou eenmaal niet doen.
Ook zijn kleine zus Lisa van twee doet vrolijk mee met het voeren van de kippen, de konijnen, de cavia's en zoals zij zegt 'varkie'. Zelfs het aanvegen van de schuur is een groot feest. Waarom thuis meehelpen niet leuk is, blijft een raadsel. Of zou het komen omdat ze, als ze goed hebben geholpen ook nog een vers ei uitbetaald krijgen? Die zijn, volgens de kinderen, wel veel en veel lekkerder dan de eieren van de supermarktkippen.
Het is heerlijk om te zien dat mijn kinderen spelenderwijs leren over de dieren en alles wat groeit en bloeit. Hoewel het soms ook wel voor lastige vragen zorgt. Na het overlijden van een van de geiten tijdens de bevalling vroeg Gijs, 'Als bij een vogel het ei er moeilijk uitkomt, gaat die dan ook dood?' Deze vraag is nog onschuldig en eigenlijk heel erg grappig, toch zijn er ook vragen die wat moeilijker te beantwoorden zijn. Zo moesten ze een keer een dier laten inslapen, toen vroeg hij 's avonds met een klein stemmetje 'Laten ze zieke mensenbaby's ook weleens inslapen?' en 'Wat doet de mamageit nu?' Nou geef daar voor het slapen gaan maar eens antwoord op... De lammetjes zorgen er gelukkig voor dat het verdriet al snel een plaatsje krijgt, zie de foto van het voeren van de kleine geitjes.

Boerin Jenny en Boer Arno hebben een engelengeduld met alle kinderen die willen 'helpen', een hele grote pluim voor hen! Ik hoop dat wij en alle andere bezoekers van het Waaygat nog lang van hun aanwezigheid op de boerderij mogen genieten.

SIGRID SEGEREN

Isabel!

Al sinds jongs af aan was ik een echt boerderijkind op stadsboerderij 't Waaygat. Ik heb daar jaren meegeholpen met het voeren van de dieren, het uitmesten van de hokken en ook het melken van de geiten. Dit alles heb ik met veel plezier gedaan en heeft er mede mogelijk voor gezorgd dat ik de studie Dierwetenschappen ben gaan doen. Mijn unieke ervaring was op Koninginnedag 2005, toen ik voor de koninklijke familie een geit mocht melken. Maar ook iets om niet te vergeten is dat ik vroeger altijd vanuit de auto riep naar de koe: Isabel! (En ik maar denken dat ze altijd terug loeide...)

SASCHA SMITS

't Waaygat

Het moet zo rond 1976 zijn geweest toen ik in aanraking kwam met de schooltuintjes aan de Seinpoststraat te Scheveningen. Ik zat destijds op de lagere school, de Koningin Emma school. Met een medeleerling mocht ik twee tomatenplantjes ophalen bij het uitgiftelokaal. Onderweg liepen we heel voorzichtig. Het steeltje mocht niet knakken. Het was een hele eer om de plantjes te halen en we kwamen zo trots als een pauw terug. De planten werden door de leerlingen goed verzorgd en kregen iedere dag bij toerbeurt een beetje water.

Toen ik twaalf jaar was, werd er aan de Havenkade een kinderboerderij gebouwd. Deze kinderboerderij was erg welkom in de buurt. Naast deze kinderboerderij 't Waaygat waren ook schooltuintjes gemaakt. De school mocht een aantal kinderen onder lestijd meenemen naar de tuintjes. Daar leerden we sterrenkers zaaien. De beginletter van je naam. Voor mij was dat de letter S. Wat ik mij toen niet realiseerde was dat dit een educatief project was. Voor mij was het gewoon leuk! Het bezoek aan de kinderboerderij werd niet eenmalig. Na een kennismaking met boer Kees van der Wel, Heidi Gerrits en later Koos Verboort was ik veel op deze kinderboerderij te vinden. Ik dacht in eerste instantie dat ik er qua leeftijd al te groot voor was. Dat was niet het geval. Ik mocht al snel meehelpen en zelfstandige klusjes doen. Het meedoen aan de onderlinge veekeuring van alle kinderboerderijen uit Den Haag was een jaarlijks terugkomend evenement. Daar keek je als kind erg naar uit.
Uit eigen beweging beschilderde ik lakens met tekst erop dat 't Waaygat de beste kinderboerderij was met de mooiste dieren. Ook de schapenscheerdagen waren mijn favoriet.
Na zes jaar kwam ik nog maar af en toe op de kinderboerderij. Op een maandag liep ik op 18 jarige leeftijd met mijn hond langs de kinderboerderij. Daar kwam ik een invalkracht kinderboerderijbeheerder tegen. Na een aantal bezoeken zijn we een keer uit geweest. Nu in 2014 zijn we 24 jaar getrouwd en hebben we twee prachtige zonen en een zorgboerderij. Of ik iets heb met milieueducatie? Wat denkt u?

SANDRA OLIEHOEK-TOET

The animal farm

The animal farm 't Waaygat has been a wonderful place to visit. Since my first born was one month old we have been visiting to learn about the animals. Both my children learnt how to say cat, cow, goat from being at the animal farm and seeing the animals in real life. It is such a privilege living in a city and being able to have exposure to all the different animals and when my children are older they have the opportunity to help take part in helping on the farm. For my son, who is three, his favourite activity is taking carrots to the farm and feeding the guinea pigs, rabbits and goats! My daughter is also a big fan of the farm and loves pointing at the cat and shouting CAT! Her second word! We are moving from Scheveningen to Duinoord soon and one of the things we will miss about Scheveningen is being so close to 't Waaygat farm. We will still be regular visitors though as I think it's a wonderful place for both children and adults..

ANGIE HICKSON

Sandra Oliehoek-Toet

Mijn ervaring met...

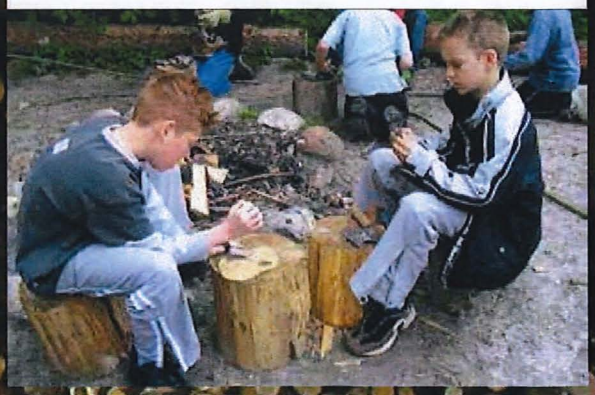
School in Bos

School in Bos doet het hart stevig kloppen

Meer dan 4000 kinderen die jaarlijks naar School in Bos in Drenthe gaan maken al 40 jaar lang dezelfde geïnspireerde ervaring mee.
Vanaf het allereerste begin was het effect er al! Tijdens mijn opleiding als onderwijzer in 1973 sprak Hans de Vrind, docent biologie, over een startend project ergens in Drenthe. Hij zat in de commissie die het daar optuigde om in een of ander voormalig bejaardenoord les te geven aan Haagse leerlingen. Lekker in de natuur zijn en over de natuur leren. Hij wist met smaak te melden dat lastige jongens, die op school alle kenmerken toonden van dwarsliggen, sabotage plegen en vooral 'niet willen leren' daar in Drenthe tijdens de probeerwerkweken omsloegen als een blad aan de boom. Het was volgens Hans de Vrind al binnen een dag met die binnenstadkinderen, met die Haagse 'binnenstadsratjes' een kwestie van, 'Ja juf, zal ik dat pakken?', 'Juf, wilt u vertellen over het verschil tussen een pad en een kikker?' en 'Wanneer gaan we de heide op?' Kortom, een totaalervaring die kinderen plezier en echte natuurbeleving geeft.
Nu al 40 jaar School in Bos en al 95 jaar milieueducatie, een felicitatie waard!

JAMES VAN VELZEN
Voorzitter Stichting School in Bos Wilhelminaoord
(Deze stichting is een steun- of vriendenstichting voor de verbetering van School in Bos)

Mijn ervaring met...

Buurttuinieren

Ervaring met mijn tuin aan de kornoeljestraat

Wat is er nu leuker dan lekker met je handen in de aarde wroeten. Maar in een bovenhuis valt er niet veel te wroeten, hooguit in de plantenbakken op het balkon.

Dus wat een geluk dat er schooltuinen en stadsboerderijen in de stad zijn. Bij ons aan de overkant is het complex aan de Kornoeljestraat, dus het tuinleven kon beginnen. Genieten van alles wat er om je heen te zien is aan beestjes, vogels, plantjes, egels en van een voor de tuiniers niet zo welkome gast, namelijk de veenmol. Hij knaagt graag de wortels door van je slaplanten en zo, maar wat een interessant insect. Ik had er nog nooit een gezien, maar hij was mooi en groot.

Ik heb hem meegenomen naar de IVN gidsencursus die ik toen volgde in het MSP in het Zuiderpark en hij (of zij) werd door alle cursisten met veel belangstelling bekeken. De volgende dag mocht hij weer terug naar de tuintjes in de Kornoeljestraat.

Ik heb heel fijne herinneringen aan mijn tijd in de 'ouderentuintjes', waarvoor dank.

HENNY MEYER
69 JAAR

Op de tuin aan de Kornoeljestraat stond in de jaren '30 van de vorige eeuw een traditioneel Indonesisch huis, het Menangkabouwsche huis.

Mijn ervaring met...

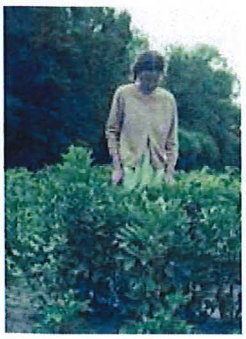
Zo veel te doen

Van kinds af aan

Ik ben Marja Schenk (gehuwd met de heer van Balen), geboren 22 mei 1957.
Van kinds af aan ben ik opgevoed met liefde voor de natuur. Dit resulteerde uiteraard ook onder andere in het hebben van 'n schooltuintje, bij de Kamperfoeliestraat.
Diverse broers en zussen hebben hier getuinierd.
Toen ik later kinderen kreeg, Marissa en Kai, ben ik in navolging van mijn ouders met hen de natuur ingetrokken. Dit begon met kennismaking van de diverse stadsboerderijen en boswandelingen.
Op de basisschool hebben beide kinderen ook een schooltuintje gehad, bij de Nijkamphoeve.
De boerderijen waren bij de kinderen zo in trek dat het gewoonte is geworden om na school, met kaplaarsjes naar een boerderij te gaan waar zij mee konden helpen met het verzorgen en voeren van de dieren.
Ook heeft Marissa meegedaan met een heuse geitenkeuring op de Balijhoeve in Zoetermeer met echte 'oude' boeren en hier een 1ste prijs weggesleept.
En natuurlijk was zij actief met de ECO-kids, maakte ook het eco-kids krantje.
Hoogtepunt in een boerderijjaar was natuurlijk de lammerperiode.
Kai vond het tuinieren zo leuk dat wij na de schooltuinperiode mee zijn gaan doen met het ouder-kind tuinieren aan de Vreeswijkstraat.
Nu zijn beide kinderen volwassen maar nog steeds ben ik te vinden op de Herweyerhoeve en tuinier ik nog altijd.
Met als hoogtepunt nog steeds de lammerperiode.

MARJA SCHENK

Werkweek
School in bos

Kinderen presenteren hun werk

Mooie verhalen

In een cirkel op de banken;
kinderboerderij Zuiderpark.
Op mijn schoot een konijntje

Mijn handen voelen de vettige wol
De schapen net geschoren
Verzamelen en spinnen van draden.

School in bos
We drukken klei op de muren van de
Prehistorische boerderij
Mooie mensen vertellen mooie verhalen
Later als leerkracht
voel ik dezelfde muren van klei
Hoor weer mooie verhalen...

Ik weet waarom milieueducatie prachtig is.

KARIN BAPTISTE
LEERKRACHT
53 JAAR

Een boek vol

In de Posthoorn las ik jullie oproep om ervaringen met milieueducatie te delen vanwege het 95 jarige jubileum.
Als groepsleerkracht in het speciaal onderwijs heb ik ruim 30 jaar te maken gehad met Milieueducatie. In de eerste jaren werden groepen leerlingen naar het dichtstbijzijnde schooltuiniercomplex gebracht met een bus, daar werden de tuinierlessen door iemand van Milieueducatie gegeven.
Maar door de jaren heen werd steeds meer bezuinigd, veel ondersteuning viel weg. Wat bleef waren de geweldig leuke lessen waar je met je groep naar toe kon, bijvoorbeeld *Beestjes onder de grond*. Met veel creativiteit hadden de medewerkers van Milieueducatie Zuiderpark een spannende 'grot' in het leslokaal gebouwd waar de kinderen in moesten kruipen. Daar werd hen een spannend verhaal verteld over bodemdiertjes.

Assumburg was het tuiniercomplex waar ik met mijn leerlingen tuinierde. Er waren fruitbomen, een kas, kruidentuin, en een schuurtje met tuingereedschap.
Elk voorjaar had ik overleg met de beheerder van deze grond en een medewerker van Milieueducatie van het Zuiderpark. We maakten gezamenlijk een plattegrond waar inmiddels bijna elke leerling van mijn school een eigen tuintje kreeg.
Ik gebruikte de lessen van Milieueducatie als basis voor nieuwe aangepaste lessen, bestelde zaden en eventueel nieuw tuingereedschap.
De afstand van school tot tuin was maar 5 minuten lopen en hierdoor ging ik er ook heel vaak met de kinderen lunchen en spelen.
Ik kan over die jaren schooltuinieren een boek schrijven en heb er hele goede herinneringen aan. Een voorbeeld; in groep 8 hadden groepjes van 4 kinderen een grote gezamenlijke tuin, ze maakten zelf een plattegrond en een zaaiplan, verdeelden de taken, regelden alles zelf. Deze leerlingen hadden al jaren ervaring en dat kon je goed merken. Er was begrip van de kringloop in de natuur, waar ons eten vandaan komt en wat je daar allemaal voor moet doen, de smaak en geur van groenten en kruiden e.d.

De 'moeilijkste' leerlingen floreerden er. Nu, jaren later kijk ik nog wel eens om als ik iemand met zo n reflecterend hesje ergens zie schoffelen. Laatst zag ik er een, een ex-leerling!

Gelukkig gaan er steeds meer scholen over tot het verwijderen van de tegels op hun schoolplein om kinderen meer kans op ervaringen met de natuur te geven, daar is zelfs subsidie voor.
Milieueducatie, natuurbeleving, verbinding voelen met de natuur om je heen, is ongelooflijk belangrijk voor grote en kleine mensen, om je mens te voelen in deze soms harde technocratische wereld.
Ik heb aan kinderen gezien hoe ze opklaarden wanneer ze met hun handen in de grond aan het wroeten waren. Gelukkige gezichten tijdens het oogsten of met een bos zelfgeplukte bloemen in de hand.

Ik dank Milieueducatie Den Haag hartelijk dat zij dit mede mogelijk maakten en hoop van harte dat zij ook in de toekomst scholen kan blijven ondersteunen.

ELLEN HIEMSTRA
LEERKRACHT

Veel beleefd

De Herweijerhoeve is voor zover ik weet de oudste stadsboerderij van Den Haag en omgeving. Vroeger spraken we van *kinderboerderij Zuiderpark*. In de jaren vijftig was ik zelf zo'n kleintje aan moeders hand en tja, het meest enthousiast was ik over het enorme varken dat nog aan de rechterzijde van het terrein haar onderkomen had. Nu ben ik alweer een aantal jaren vrijwillige varkensverzorger op de stadsboerderij.

Ik herinner me nog dat ik in 1957 met een klas van de lagere school (Ds D.J. Karresschool) les kreeg in en bij wat nu het MSP (Milieu Service Punt) heet. We waren zo'n jaar of zeven en op de plek waar nu de mesthoop is, kregen we een uitleg over de verwerking van vlas. Er was een soort van stalen kam opgesteld en daartussen werd een bos vlashalmen geslagen en door de tanden heengetrokken zodat de overtollige 'rommel' eraf viel. Daarvoor was kracht nodig en daar ik vroeger vrij klein en tenger was, had ik niet voldoende trekkracht en namen andere kinderen het van me over.

In het lesgebouw zag ik met verbazing wandelende takken en ook waren er ratten, waar ik niet bang voor was in tegenstelling tot sommige klasgenootjes. Wat mij als kind ook erg trof, was een soort van rotstuintje met een vijvertje waar landschildpadden rondkropen. Zo kwam ik op mijn eerste eigen landschildpad Pietje.

Mijn buurmeisje en vriendinnetje Sylvia was meer een plantenmens en zij had een schooltuintje. Die tuintjes lagen langs de Vreeswijkstraat. Soms hielp ik Sylvia weleens in het tuintje.

De grote roze zeug maakte echter de meeste indruk op mij. Ze deed me denken aan onze hond, een grote bulldogachtige reu waar ik mee opgroeide. Daarom heb ik nog steeds iets met varkens, want onze hond leek er op.

Als volwassen vrouw kom ik dus nog regelmatig op de boerderij en mijn verbondenheid met de nabije natuur en de boerderijdieren is echt daterend uit de jaren vijftig. Toen al werd er les gegeven aan schoolklassen, waren er schooltuintjes en trokken de dieren hele groepen kinderen naar dit veelzijdige ervaringsgebied!

DONATA J. VAN DER GOORBERGH
WERKZAAM BIJ GEMEENTEMUSEUM DEN HAAG
63 JAAR

Verhalen van oud-medewerkers

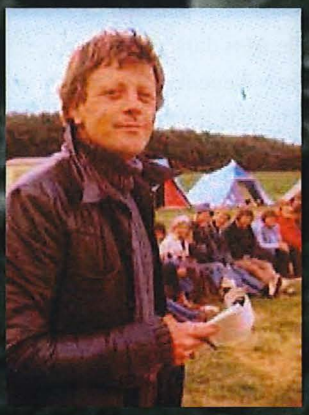
Van binnenuit

De zoon van...

Van de 25 jaar dat mijn vader Directeur was van achtereenvolgens School en Kindertuinen, Groenvoorzieningen en Milieueducatie en Stadsbeheer, was ik 25 jaar 'de zoon van'. Talloze malen werd ik als kind, puber, student en jonge academicus naar Den Haag gebracht of gelokt. Van de prijsuitreikingen aan de Haagse Natuurverkenners, tot het bezoekerscentrum Meyendel of een bezoekje aan Piet van Dijk in het Zuiderpark, tot de werkweken van School-in-Bos (ook al was mijn school een basisschool uit Leiderdorp... maar dat terzijde), tot het zomerwerk op de Nijkamphoeve maar ook in de drukkerij van Ruud Oedairam, eerst op de Raaltestraat en later op het vorstelijke Marlot, tot het werken in de keukenstaf van het BWO-kamp waar de halve dienst zo'n beetje aan het werk was, tot het schijven van een werkstuk over 'gemeenten en NME' tijdens mijn studie in Wageningen met daarin een apart hoofdstuk over Den Haag, tot het brengen van mijn internationale studenten naar Den Haag om daar 'Environmental education & communication in action' te zien... 'De dienst' met haar mensen en activiteiten loopt als een rode draad door mijn leven en heeft wezenlijk bijgedragen aan wie ik nu ben. Al die jaren werd ik gezien als 'de zoon van' of ik het nu leuk vond of niet. Mijn vader was vooral trots op wat er gebeurde in Den Haag. Hij wilde iedereen dat laten zien, ook zijn kinderen. Wat zou hij graag dit jubileum hebben meegevierd! Hij is er niet meer maar hij leeft voort in mij net zoals de activiteiten van 'de dienst' voortleven in de levens van honderdduizenden Hagenaars.

ARJEN WALS
WAGENINGEN

Harry Wals in de kring van het BWO-kamp (omstreeks 1972)

Het Milieuhandboek

Het was een oude wens van onze toenmalige directeur Dhr. H. Wals om in navolging van de Commissie Modernisering Leerplan Biologie een specifiek handboek te maken voor het Haagse onderwijs. Omdat bleek dat het een zeer grote klus was werd besloten om er een team op te zetten.
Bij de eerste brainstorm kwamen we overeen om het geheel thematisch in te delen en vooral ook om te splitsen in onder- midden- en bovenbouw. Voor elke bouw werden twee mensen aangewezen om de inhoud van de thema's uit te werken.
Verder was er een zeer strak schema. Een week schrijven. Inleveren bij onze fantastische secretaresse Lenie Verspoor. Deze tikte alles over en na een week nakijken en commentaar geven kwam dan de definitieve versie. Wij werkten dan alweer aan een nieuw hoofdstuk.
Illustraties werden daarna door anderen gedaan.
Het was zeer inspirerend om met zo'n gemotiveerde groep mensen te werken. We hebben het boek feitelijk in een half jaar geschreven. De kennis was binnen de organisatie aanwezig en we konden aan iedereen zo nodig hulp vragen.
Toen het boek eenmaal uitgegeven was bleek het niet helemaal aan te sluiten bij de dagelijkse gang van zaken in het onderwijs. Het was toch te algemeen. Daarom zijn er naderhand nog veel andere publicaties verschenen, die dieper in gingen op de stof, maar wel hetzelfde uitgangspunt hadden. Splitsen naar niveau en werken met veel illustraties.
Dat ons werk werd gewaardeerd bleek later toen we benaderd werden door het Kleine Loo om op soortgelijke wijze lesbrieven te maken over boerderijen en om een methode te schrijven voor het Haagse Onderwijs.
Ik heb dit met ontzettend veel plezier gedaan en heb bewondering voor alle mensen, die aan dit project hebben meegewerkt.

JAN LA HAYE

Overhandiging Milieuhandboek

Werkweek School in Bos

Een fantastische ervaring

Een van de leukste periode van mijn werkzame leven was toch wel de laatste 8 jaar waarbij ik mij intensief met het onderhoud van o.a. de stadsboerderijen en andere gebouwen van Milieu en Vergunningen bezig hield. Inclusief het gebouw van School in Bos in Wilhelminaoord (Drenthe).
Een fantastische ervaring. Het meest trof mij het effect van de boerderijen en School in Bos op de kinderen. Blij, nieuwsgierig, lekker druk en alles tegelijk willen opnemen. Zeg nou zelf, er is toch niets leukers dan goed gerunde stadsboerderijen of andere Milieueducatieve centra waar stadskinderen van vrijwel iedere leeftijd door middel van lessen iets kunnen opsteken over voedselproductie, omgaan met dieren en even genieten van een klein stukje natuur tussen het asfalt en de stenen. De meeste kinderen zullen een weekje Wilhelminaoord nooit meer vergeten, jammer dat niet àlle Haagse kinderen erheen kunnen. Er zitten niet genoeg weken in een jaar.

TON VAN DER LINDEN
70 JAAR

School in bos

Als oud medewerker van School in Bos (net Haarlemmerolie) heb ik vele leuke en ook minder leuke dingen meegemaakt.
Vele leuke herinneringen komen zo weer boven, zoals een echtpaar, allebeide achter de buggy, dat vroeg of zij even rond mochten kijken. Of er niets was veranderd of bij gekomen was. Wat blijkt nu, dat zij alletwee met de school hier zijn geweest en genoten hebben van de week School in bos.
Kinderen die hier zijn geweest komen met pa en ma om te laten zien waar zij zijn geweest die week.

En niet te vergeten de Haagse bleekneusjes (o.a. clubhuizen Boerenplein, Molenwijk) die huilend naar huis gingen. Een bleekneusje van 6 jaar met een door oma gebreid truitje aan, was niet uit de keuken te branden, komt op een moment 's avonds bij mij in de keuken. 'Mees wilt u wat voor mij doen?, dit bord even afwassen?' Komt er onder dat gebreide truitje een pannenkoekenbord tevoorschijn, waar de stroop en de suiker nog opzit. 'Voor mijn moeder, meegenomen uit een pannenkoekenhuis.' Ditzelfde bleekneusje stond onderweg met grote verbazing te kijken hoe een kalfje bij zijn moeder stond te drinken.

Ook een ZMLK-school jongens en meiden meegemaakt. Bij aankomst stapt een jongen uit met schep en emmertje en vraagt waar hier de zandbak is.

Bij het weggaan moesten de jongens via de bosuitgang en de meiden kwamen binnen door de voordeur. Als ze elkaar tegenkwamen, waren zij nog niet weg, daar er een paar verkering hadden.
Ook de Surinaamse dag (Boerenplein) was altijd een leuke happening.

Bij de terugblik op School in Bos heb ik hier leuke jaren gehad en met plezier gewerkt.

KEES HUNDT

Milieueducatie in Meijendel

(Natuur en milieu ervaren op velerlei manieren)

Het begon allemaal al meer dan 50 jaar geleden. School- en Kindertuinen organiseerde in de weekeinden in Meijendel veel natuurexcursies. Vanaf begin jaren 60 van de vorige eeuw kwamen daar natuurpaden bij: een beschreven wandeling met naambordjes in bomen en struiken aangepast aan het seizoen. Eerst als eenvoudig stencil, later als boekje met zelfs illustraties. Om bezoekers nog meer van het buitengebeuren in het duin te verduidelijken werd op de hoek van de huidige 'Tapuit' het natuurpadcentrum opgezet. Met het 100-jarig bestaan van de toenmalige Duinwaterleiding kreeg SKT de beschikking over een bezoekerscentrum in de huidige activiteitenruimte.
Naast mogelijkheden voor tentoonstellingen en uitgebreide informatie voor bezoekers bood het ook kansen voor ander gebruik. Zo was er in de herfst: natuur en spel met droogbloemstukjes en knutselen met kastanjes en eikels of spatten met gedroogde bladeren. Vaak was het een drukte van belang. Maar je kon er ook schoolklassen ontvangen en de leerlingen een ochtend of hele dag laten ervaren wat er in het duingebied Meijendel allemaal te zien en te beleven was. Na een aarzelend begin waarbij vooral de bereikbaarheid een rol speelde groeide het scholenprogramma uit tot een jaar rond gebeuren. Zeker voor leerlingen van scholen uit de binnenstad was het vaak een kennismaking met 'echte' natuur en er waren bomen waar je in kon klimmen en zandhellingen om van af te rollen of in de herfst kuilen met bladeren. Bladhopen om uit te zoeken en ontdekken dat daar allerlei kleine dieren in leefden. Verder was het soms een kennismaking met de elementen. Storm en soms regen en sneeuw. In de jaren 80 zagen leerlingen soms voor het eerst de zee en ook al was het februari je ging met wollen maillot (ondanks veel discussie) de zee in. Soms was het echt bar en boos: een tocht over het strand naar de bushalte in Scheveningen werd puur afzien in een sneeuwjacht met tegenwind. Bij Carlton Beach werd er echter getrakteerd op warme chocomel en de tocht naar Nova Zembla haalde zelfs de Posthoorn.
Het maakt echter dat in mijn herinnering vooral die extremen zijn blijven hangen en dan ook vooral de winterse bijzonderheden. Zo werd de kracht van wind, zee en zand geïllustreerd door de na een vloed half ingegraven oude HTM-bus waarmee men een strandtreinverbinding wilde starten vanaf Scheveningen. De in januari 1986 gestrande 'Rio Grande' bijna 180 meter lang zorgde waarschijnlijk voor een van de drukste weekeinden ooit in Meijendel ondanks storm en kou.
Zeker met noordwesten wind/storm spoelde er van alles aan. Je kon er winkeltje mee gaan spelen: schoenen, lampen, enz. Het afval veranderde in de loop van jaren van samenstelling, glas werd kunststof maar wie vond een 'ver' bierblikje of melkpak? Niet alleen landen binnen Europa, maar ook de Verenigde Staten, Zuid-Amerika, Australië en Japan bleken (via schepen) de afzender te kunnen zijn. Later werden vele dingen gebruikt in tentoonstellingen. Er waren flessen met post o.a. uit de Ierse Zee en soms meer dan een jaar onderweg. Een topper bij het afval was de bovenkant van een Britse afvalton met als opschrift: *Keep Britain tidy* (Je stuurt het dus gewoon naar de overkant).
In al die jaren waren er veel leuke, speciale momenten. Ook voor mijzelf heel leerzaam en door het buiten zijn en de omstandigheden en de steeds wisselende groepen was het steeds weer een uitdaging. Ik hoop dat die goede ervaring ook geldt voor de vele scholieren en tevens voor de bezoekers aan het bezoekerscentrum en de lopers van de natuurpaden.

ROB KRAMER

Mijn lust en mijn leven

Als kleine jongen was ik al geïnteresseerd in de natuur, mede dankzij mijn ouders die regelmatig met ons de duinen en de bossen introkken. In de periode van de lagere school had ik een schooltuintje aan de Zwolsestraat en was ik lid van de Jeugdnatuurwacht (nu Haagse Natuurverkenners).

Ik herinner me nog heel goed de watergevechten bij de stenen waterbak, want het ging natuurlijk niet alleen om het zaaien en het oogsten. De puzzeltochten van de Jeugdnatuurwacht waren erg leuk met als uitspringer de puzzeltocht in de oude Wassenaarse dierentuin. En de prijzen die we konden winnen met de puzzeltochten waren natuurlijk mooi meegenomen.

17 jaar was ik toen ik bij de gemeente ging werken, 6 jaar bij dienst Volkshuisvesting, maar toen kwam opeens de functie van subadministrateur bij SKT op mijn pad. Ik solliciteerde bij Harry Wals, werd aangenomen en was verantwoordelijk voor de financiële administratie. Mijn interesse voor de natuur kon ik nu combineren met mijn werk. Ik ging mee op pad met Jan den Dulk en Wim de Zwaan om bloembollen, bomen, zaden en gereedschappen in te kopen. Onderweg vroeg ik honderduit over planten en dieren en heb op die manier erg veel geleerd. Ik behandelde de facturen voor de inkoop van vrachten hooi, stro en diervoeders, zag de naam van stier Boris veelvuldig voorbijkomen op de factuur voor Kunstmatige Inseminatie. Jaarlijks ging ik met Hans de Vrind en Theo Kuypers naar School in Bos in Wilhelminaoord en werd er stevig onderhandeld bij de inkoop van fietsen en andere lesmaterialen. We gingen natuurlijk ook even de natuur in om te kijken bij de kinderen die met het project bezig waren. Jan Wartena (projectleider SIB) kon werkelijk elke vogel herkennen, want we keken natuurlijk ook naar de dieren om ons heen.

Veel plezier heb ik ook beleefd aan het voetbalelftal van School- en Kindertuinen. We speelden tegen het team van de Gemeenteontvanger, de Accountantsdienst, Onderwijs e.a. Ons elftal had een gemêleerde opstelling. (adjunct) Directeur, werkmeesters, didactisch ambtenaren, kantoormensen en tuintechnisch personeel. Misschien gaf die samenstelling wel aan hoe goed de onderlinge collegialiteit was.

SKT heeft mij veel plezier gebracht. De interesse in de natuur is alleen maar verder toegenomen. Dat raak ik gelukkig nooit meer kwijt. En natuurlijk beleven mijn kinderen de natuur op eenzelfde wijze. Natuureducatie is erg belangrijk en mag nooit verdwijnen.

RUUD BAARDOLF

Les prehistorie, werkweek School in Bos

Historie

Vooral sociale functie in groenarme wijken van Den Haag

Meer kinderboerderijen en schooltuinen nodig

door Aris Bergwerff

DEN HAAG — Als de dienst school- en kindertuinen ergens op kunnen bij het gemis van stadsvernieuwing in Den Haag dan is het op de dienst van een aantal kinderboerderijen en schooltuinen. Maatschappelijke schooltuinen brengen deze maatschappelijke functie in deze groenarme wijken. We hebben goede hoop er zijn tekenen dat ik, als ik van Den Haag geen meer wilden gaan." Aldus de heer H. Wals, directeur van de gemeentelijke dienst school- en kindertuinen.

Weinig belangstelling

Binnenstad

Natuurbescherming

1919

DE EERSTE 'GEMEENTELIJKE SCHOOL- EN KINDERTUIN'

In 1916 ontving de gemeente van dhr. Herweijer, leerkracht van De Vliegerstraat school in Den Haag, een voorstel voor het inrichten van een school- en kindertuin. In de zomer van 1918 startte een proef, er werd door zo'n 120 leerlingen getuinierd op een ongebruikt stuk zandgrond in de Lijsterbesstraat, vlakbij de tramremise.

De proef was een groot succes. In januari 1919 nam de gemeente het beheer van de tuin over. Dhr. Herweijer werd de directeur van de 'Gemeentelijke school- en Kindertuinen'. Alle scholen werden uitgenodigd om een bezoek aan de tuin te brengen. In 1920 werd de tuin naar de Mient verplaatst, waar dhr. Herweijer het terrein geheel naar eigen ideeën kon inrichten. Ook kwam er een tweede tuin aan de Herman Costerstraat.

1929

HET EERSTE LUSTRUM

In 1929 vierde de Dienst School- en Kindertuinen haar eerste lustrum: het tienjarig bestaan. Ze bracht een jubileumeditie van het blad 'De Haagse School- Kindertuinen'.

In dit boekje is onder andere te lezen dat de vraag naar tuinen en bezoeken in die tien jaar flink was blijven stijgen. In 1929 waren er inmiddels ook tuinen aan de Adelheidstraat, Stadhouderslaan, Laakweg, Hildebrandplein en Zuiderpark. Er tuinierden toen zo'n 3000 kinderen. Ook brachten ruim 15.000 leerlingen met hun klas een bezoek aan de tuinen voor een les of excursie.

DE HAAGSCHE SCHOOL- EN KINDERTUINEN

BIJZONDER NUMMER

10-JARIG BESTAAN

1936

MENANGKABOUWSCHE HUIS AAN DE MIENT

Op de tuin aan de Kornoeljestraat stond in de jaren '30 van de vorige eeuw een traditioneel Indonesisch huis: het Menangkabouwsche huis. In het huis werden tentoonstellingen georganiseerd over de Indische Kunst en cultuur. In 1936 ging de tentoonstelling over Vezelgewassen en de vezelindustrie.

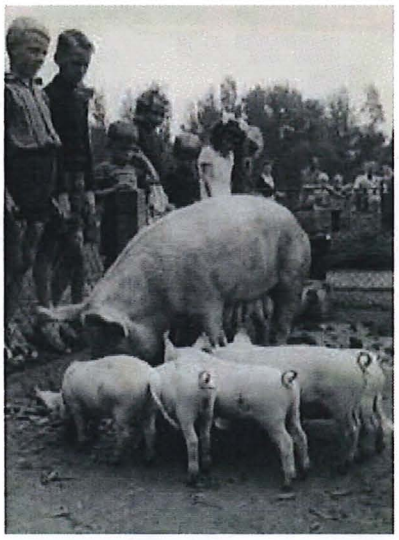

1944

VAN DIERENWEIDES EN BOERDERIJEN NAAR STADSBOERDERIJ

In de jaren dertig was er al een dierenweide in het Zuiderpark. Bezoekers konden hier de dieren op afstand zien. In de oorlog werd de Haagse Dierentuin gesloten. Sommige dieren werden ook in het Zuiderpark ondergebracht, en zo ontstond daar de voorloper van de kinderboerderij.

In 1973 is de eerste stadsboerderij, de Woelige Stal (Transvaal), geopend. Doel van de stadsboerderijen was en is het creëren van betrokkenheid van jong en oud bij de dagelijkse gebeurtenissen op de boerderij en daarmee ook bij de eigen wijk. Deze aantrekkelijke voorziening veroverde heel Den Haag. Het resultaat: anno 2014 heeft ieder stadsdeel minimaal één stadsboerderij.

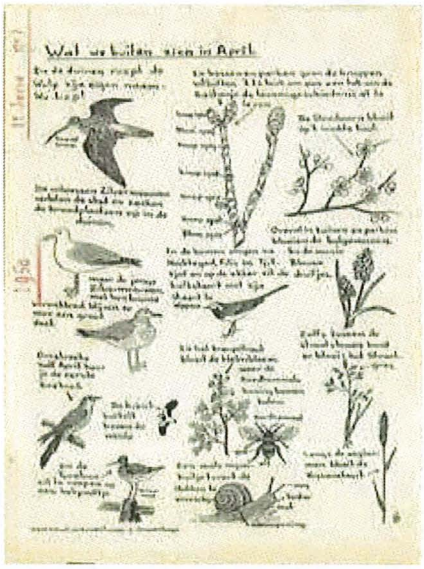

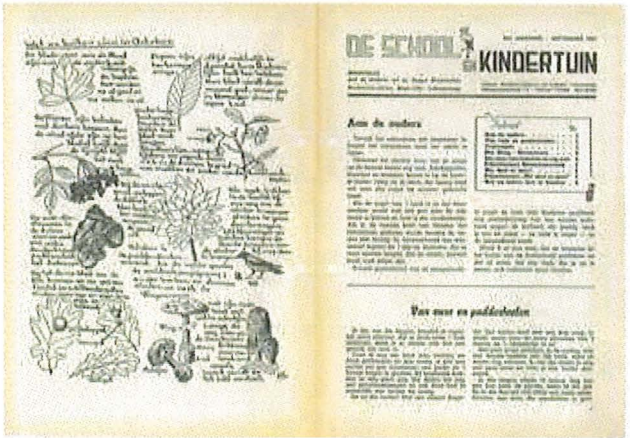

HAAGSE NATUURVEFKENNERS

1965

HAAGSE NATUURVERKENNERS

Rond 1952 ontstond de Haagse tak van de jeugdnatuurwacht. Jeugdnatuurwachters hadden onder andere als taak om te voorkomen dat andere kinderen opzettelijk vernielingen aanbrachten in parken en plantsoenen in hun wijk. De wachters konden meedoen aan activiteiten die de 'liefde en begrip voor de natuur' vergrootten. Er werden natuurfilms vertoond en excursies naar bijvoorbeeld Clingendael georganiseerd.
In 1965 brak de Haagse jeugdnatuurwacht, vanwege een verschil van inzicht in de werkwijze, alle banden met de landelijke stichting en ging zij verder onder de naam Haagse Natuurverkenners. De nadruk kwam te liggen op 'ingang vinden voor de natuurbeschermingsgedachte' door puzzeltochten, excursies en het vertonen van natuurfilms.
In 1966 werden ongeveer 600 kinderen geïnstalleerd als Haagse Natuurverkenner. Ze kregen een diploma en een insigne.

Tot op de dag van vandaag kunnen kinderen lid worden van de Haagse Natuurverkenners. Ze kunnen meewandelen met de vijf wandelingen die elk jaar georganiseerd worden en krijgen tijdens het Natuur- en Techniekspektakel hun diploma.

1950 - 1989

NATUUR VAN DE MAAND

Vanaf het begin stuurde de dienst School- en Kindertuinen informatiebrieven en berichten naar ouders en leerkrachten. Langzaam groeide dit uit tot 'Natuur van de Maand'. Dit blad verscheen vanaf 1950 tot 1989 om de leerkrachten te ondersteunen bij hun biologie onderwijs.
Naast beschrijvingen van wat er in het seizoen te zien en doen was, verschenen er ook thematische stukken, zoals 'Zorgen om juffrouw Ooievaar'.

1973

SCHOOL IN BOS

Vanaf 1973 organiseert Milieueducatie werkweken voor het Haagse basisonderwijs op het Buitencentrum in Wilhelminaoord. Al ruim 40 jaar rijdt er iedere maandag een bus van Den Haag naar Drenthe en op vrijdag worden alle leerlingen weer opgehaald.

Meester Wigmans van de Van Ostadeschool was één van de eersten die met zijn leerlingen naar Drenthe ging. De kinderen van toen herinneren zich de eindeloze wandelingen dwars door de heidevelden en de bossen, het natuurbeheer en de verhalen over planten en dieren.

Steeds meer scholen gingen gebruik maken van de mogelijkheid om een werkweek mee te maken en het team in Wilhelminaoord werd uitgebreid. Begin jaren negentig werd het eerste Mammoethuis gebouwd en kreeg School in Bos eigen leslokalen.

De kinderen van nu gaan op de fiets door het landschap en beleven de vroegste geschiedenis van ons land in de prehistorische huizen die in de loop der jaren bij het centrum gebouwd zijn. Ze luisteren nog steeds naar de verhalen en gaan op zoek naar de planten en dieren in het veld. Er komen nog altijd ieder jaar ruim 3000 leerlingen met hun leerkrachten naar het Haagse Buitencentrum in Drenthe.

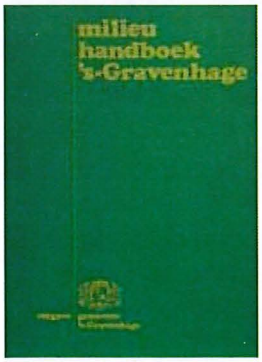
1978

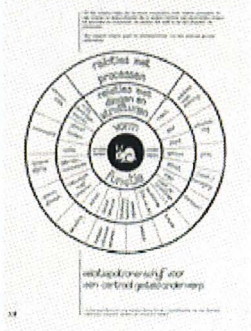
MILIEUHANDBOEK

In de jaren zeventig van de vorige eeuw kwam er veel meer aandacht voor het milieu. In 1978 verscheen het 'Milieuhandboek'.

Deze 'leidraad voor de milieu-opvoeding' gaf vele lessuggesties voor kinderen tussen de 4 en 12 over verschillende milieuonderwerpen. Naast de natuuronderwerpen, nam ook de stad een belangrijke plaats in bij de milieuopvoeding.

Het Milieuhandboek was uniek in Nederland en werd (en wordt) door vele collega's in het land gezien als HET boekwerk over milieueducatie.

1988

BUURTTUINIEREN

Rond 1988 kwamen er grote stukken grond vrij, omdat het tuinieren na schooltijd helaas werd wegbezuinigd. Deze tuinen werden in eerste instantie werd ter beschikking gesteld aan 55+ers.
Op verzoek van ouders werd aan de Kornoeljestraat begonnen aan het ouder-kind tuinieren.
In 2014 is het onderscheid tussen ouderen en ouder-kind tuinieren verdwenen. De buurttuinen worden voor een seizoen verhuurd. Om de grond ecologisch te houden is al vanaf het begin verboden om zelf te mesten en bestrijdingsmiddelen te gebruiken.

1997

DE KARAVAAN

De afdeling richtte zich niet alleen op docenten en hun leerlingen. Een goed voorbeeld daarvan is De Karavaan. Dit project is in 1997 in Transvaal gestart als een buurtbeheerproject, dat zich richtte zich op een leefbare en veilige woonomgeving.
Er werd aandacht besteed o.a. gescheiden afval.
De Karavaan was een samenwerkingsverband van woningcorporaties, de politie, de bewoners en diverse gemeentelijke instanties.

Uniek aan het project is dat de instanties naar de bewoners toekwamen. Het werd straat voor straat aangepakt en startte met de zogenaamde 'roadshow'. Op een tot drie locaties per dag kwam de klapkar langs, vol met informatiemateriaal. Bewoners konden langskomen om aan te geven wat ze wilde veranderen. Vier weken later was de karavaan terug en werden de zaken aangepakt. De bewoners waardeerden dit erg en kregen op deze manier weer vertrouwen in de instanties.

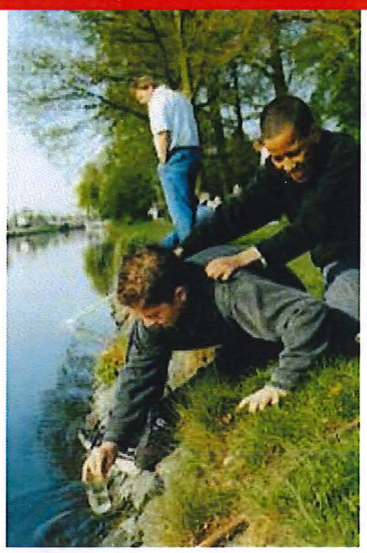
Dit project heeft ongeveer 5 jaar gedraaid en is ingezet in de stadsvernieuwingsgebieden van de Schilderswijk, Transvaal, Laak en Regentesse-Valkenboskwartier.

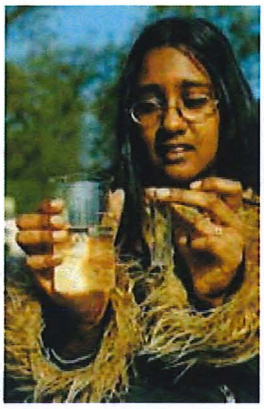
2002

AQUAMARIJN BLAUW VOOR VO

In 1997 liet Milieucommunicatie een onderzoek uitvoeren naar de wensen en mogelijkheden voor natuur- en milieueducatie op de Haagse middelbare scholen. Daaruit bleek dat de docenten onder andere behoefte hadden aan praktische materialen en opdrachten in de omgeving van de school. Hiervoor ontwikkelden we kisten met veldwerkmateriaal, speciaal voor voortgezet onderwijs.

In 2002 startten Milieucommunicatie samen met de afdeling Riolering & Waterbeheersing een project waarbij leerlingen het water in Den Haag gingen onderzoeken: Aquamarijn Blauw. Aan dit project doen nog elk jaar Haagse middelbare scholen mee.

2012

STADSBOERDERIJEN, BUURTHUIZEN VAN DE TOEKOMST

Sinds 2007 wordt vanuit de stadsboerderijen steeds meer samengewerkt met andere (buurt)organisaties. Het terrein en gebouw worden zo een levendige plek waar veel mogelijk is.
De stadsboerderijen bieden onder andere ruimte aan activiteiten van jongerenwerk, ouderenorganisaties, welzijnswerk en het Leger des Heils.
In 2012 is deze aanpak zichtbaar gemaakt met de Haagse titel 'Buurthuis van de Toekomst'.

2014 EN VERDER

LEREN VOOR DE TOEKOMST

Anno 2014 werken we nog altijd met overheden, bedrijven en organisaties, met en voor Haagse burgers van jong tot oud, aan het 'Leren voor de Toekomst': mensen ervaringen en informatie bieden, waardoor ze zelf weloverwogen kunnen kiezen op welke manier zij bijdragen aan de leefbaarheid en duurzaamheid nu en in de toekomst.

COLOFON

Met dank aan

Ria Nieuwenhuizen
Ruud De Zwart
Joeke Houwaard
Dries Verbruggen
Janny Pape
Margje van der Leeuw
Peter Moen
John Moen
Thea Moen
Caroline de Jong
Marianne Lambooy-Timmermans
Henk Baars
Fred Hess
Ingrid Kraaijeveld
Anita Schipper
Inge van Dommelen
Pauline Treub
Mevr. A. Moerman-Pijta
Jos van den Berg
Trudy van Beele van der Doorn
Ron Vis
Peter Burghgraaff
Eefke Doorduyn
Peter Peperkamp
Mary Hofland
Tonny van Dijk
Ties Bouwman
Nonya Epskamp
Fenna Winkel
Sigrid Segeren
Sascha Smits
Sandra Oliehoek-Toet
Angie Hickson
James van Velzen
Henny Meyer
Marja Schenk
Karin Baptiste
Ellen Hiemstra
Donata J. van der Goorbergh
Arjen Wals
Jan La Haye
Ton van der Linden
Kees Hundt
Rob Kramer
Ruud Baardolf

Samenstelling

Gemeente Den Haag
Duurzaamheid & Leefomgeving
Milieueducatie

Vormgeving

Teresa Jonkman (BNO)

Afbeeldingen en fotografie

Milieueducatie · Jurriaan Brobbel ·
Peter van Oosterhout · John Plomp ·
Nico Bulder · Gert van der Slikke ·
Teresa Jonkman · Museon ·
GGD Haaglanden · SME Advies ·
MN Services · diverse docenten
van Haagse scholen

November 2014

Er is getracht alle rechthebbenden van alle afbeeldingen te achterhalen en toestemming voor publicatie te verkrijgen. Auteursrechthouders die van oordeel zijn dat het werk in deze uitgave opgenomen is zonder toestemming kunnen zich wenden tot de afdeling Milieueducatie.

